

New
Direction

the foundation for european reform

ANTI-MACRON

JINÝ POHLED NA EVROPSKOU INTEGRACI

ALEXANDR VONDRA

www.europeanreform.org @europeanreform

New Direction

Established by Margaret Thatcher,
New Direction is Europe's leading free market
political foundation & publisher with offices in
Brussels, London, Rome & Warsaw.

Alexandr Vondra

Narozen v Praze. Vystudoval geografii na Karlově univerzitě. Mluví Charty 77 (1989), poradce V.Havla (1990-92), náměstek MZV (1992-97), velvyslanec v USA (1997-2001), ministr pro evropské záležitosti (2006-09), ministr obrany (2010-12). Působí jako ředitel Centra transatlantických vztahů na CEVRO Institutu v Praze.

1	ÚVOD	7
2	EVROPSKÝ POŘÁDEK V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ: STŘET DVOU ASPIRACÍ	9
3	EVROPSKÁ INTEGRACE A NĚMECKÁ OTÁZKA	13
4	CESTA KE KRIZI: 1989 A 2008	17
5	TŘI PROBLÉMY EVROPSKÉ UNIE	23
5.1	PROPAST MEZI SEVEREM A JIHEM	23
5.2	ROZKOL MEZI ZÁPADEM A VÝCHODEM	25
5.3	BREXIT A ZTRÁTA EVROPSKÉ ROVNOVÁHY	31
9	MACRON A ANTI-MACRON	37

ÚVOD

Je to nestandardní, ale začnu osobně. V srpnu 2018 jsem se na půdě Peterson College, která je nejstarší kolejí Univerzity v Cambridge, zúčastnil uzavřeného kulatého stolu o budoucnosti Evropy. Mezi třicítkou pozvaných byli bývalí i současní politici, diplomaté, historikové, politologové, včetně zástupců mladší generace. Mítink se konal podle pravidel „Chatham House“, takže nemohu uvádět ani jejich jména, ani jim přisuzovat konkrétní výroky. Přesto si dovoluji jednu obecnou výjimku. Když jeden z účastníků, mimochodem renomovaný historik, vyslovil tezi, že rok 2008 byl pro Evropu daleko podstatnějším milníkem nežli rok 1989, rozpoutala se zajímavá diskuse. Ve výsledku se k jeho postoji přiklonili prakticky všichni, s výjimkou dvou či tří zástupců ze střední a východní Evropy.

Mám-li porovnat, do jaké míry se dějiny události let 1989 a 2008 promítly do kvality života mého nebo většiny mých spoluobčanů, je bilance celkem jasná. Zatímco začátek i podzim roku 1989 jsem strávil v komunistickém vězení za účast na tzv. „protistátních akcích“, koncem prosince jsem doprovázel čerstvě zvoleného prezidenta Václava Havla na Pražský hrad. V dalších měsících jsem mu jako jeho zahraničně-politický poradce stál po boku při jednáních s G. Bushem, M. Gorbačovem, H. Kohlem, F. Mitterrandem nebo M. Thatcherovou. Mým rodičům, kteří svůj celý produktivní věk strávili v komunistické totalitě bez možnosti plně uplatnit své profesionální znalosti, stát brzy po roce 1989 vrátil majetek ukradený po puči 1948 komunisty, včetně domu, kterou za první republiky postavil dědeček legionář, který se v uniformě podílel na získání státní nezávislosti v roce 1918. Stejně se po Sametové revoluci 1989 radovala většina mých spoluobčanů. Najednou mohli svobodně mluvit, zpívat, cestovat, studovat, podnikat, vlastnit majetek. Krátce řečeno: národy střední a východní Evropy se během onoho „roku zázraků“ (*annus mirabilis*) probudily do nečekané, ale vytoužené svobody. Po dlouhé noci nastal jasný, slunečný den. Nic nezůstalo, jak bylo – dokonce i Československo

se pokojným způsobem rozdělilo na dva nezávislé státy. Zkrátka rok 1989 byl pro nás ve střední Evropě opravdový zlom.

Naopak rok 2008, přes všechny turbulence, které přinesl, žádný zásadní zlom v osobním životě většiny Čechů ani Slováků neznamenal. Ano, ekonomickou krizi a politiku úspor lidé pocítili v peněženkách. Nakrátko vzrostla nezaměstnanost, některé firmy zkrachovaly, exportéři museli bojovat o udržení trhů. Ano, hospodářská krize a zápas s korupcí vyústily ve vnitropolitickou krizi, které ve volbách vedla k oslabení etablovaných stran a vzestupu nových populistických formací. Ano, lidé byli vystrašení asertivní politikou ruského prezidenta v Gruzii a na Ukrajině, ale členství v NATO a EU (také plody roku 1989!) jim dala pocit bezpečí. Ano, možná ještě víc lidí bylo vyděšeno mohutnou migrační vlnou, která se v posledních letech valí do Evropy z oblasti Blízkého východu a z Afriky, ale střední a východní Evropa (zatím) není její konečnou destinací, takže ony obavy mají (zatím) spíše virtuální charakter. Ano, lidé občas (a pochopitelně) brblají nad různými rozhodnutími, která přicházejí „z Bruselu“. Euroskepticismus je na vzestupu, ale většina lidí si uvědomuje, že v bilanci nákladů a přínosů je ta druhá položka stále určující. Zkrátka všechny tyto krizové jevy jsou vnímány jako nebezpečný příboj, jehož vlny se ale vzdouvají dost daleko od našich břehů, aby byly většinou vnímány nějak fatálně.

Naopak, v posledních letech, kdy krize odezněla, se České republice daří enormně dobře. Celosvětově uznávaný ukazatel *Global Peace Index* nás řadí mezi pět nejbezpečnějších zemí na světě. *Social Progress Index*, který hodnotí celkovou kvalitu života ve světě, řadí ČR kolem dvacátého místa, hned vedle USA. České hospodářství roste rekordním tempem. Nezaměstnanost je nejnižší v Evropě, Praha je plná mladých Španělů, Portugalců nebo Řeků, kteří si tu našli práci jako náhradu za nemožnost ji najít doma. Krátce řečeno: rok 2008 jako zásadní zlom zatím ve střední Evropě vnímán není.

Přes výše řečené ovšem musím dát historikovi z Cambridge za pravdu. Nahlíženo z odstupu a v širší perspektivě byl rok 2008 zásadnějším milníkem nežli rok 1989. Nebo přesněji řečeno: jestliže byl rok 1989 jen rozvinutím stávajícího pořádku (na němž byla vybudována západní Evropa po roce 1945) dál na východ do střední a středo-východní Evropy, je naopak rok 2008 dost možná momentem zlomu, který zakládá pořádek nový, a to nejen v Evropě, ale i globálně. Momentem zlomu, kdy po staletí trvající dominance Západu začíná upadat. Momentem zlomu, kdy sebevědomou, aktivní a ofenzivní politiku, která západní civilizační dominanci formovala a činila ji atraktivní pro ostatní, vystřídala politika sebezpytující, po výtce reaktivní a defenzivní, která v západních rivalech budí rozpaky v lepším a úsměv v horším případě.

Oslabení Západu v dnešním světě má dvojitý rozměr: relativní i absolutní. Ten první není náš hlavní problém. Vzestup Číny, Indie a dalších mocností i konsolidace Ruska byly předvídatelné a Západ by na ně měl najít odpověď. Daleko větším a nepředvídaným problémem je ovšem onen druhý, absolutní rozměr: totiž zvětšující se vnitřní změkčilost Západu, a Evropy především. Atomizované společnosti dnes nepojí nic dohromady. Tradiční společenské instituce jako národní stát, církev nebo rodina, které takový tmel zajišťovaly, se dostávají pod tlak ze všech stran. Zároveň se rozevírají společenské nůžky mezi elitní menšinou, která se dokáže v globalizovaném světě prosadit, a mezi většinou ostatních, kteří tempu nestačí a ve změti událostí si připadají ztraceni.

Nejsou ovšem bezbranní, jak ukazuje nástup různých populistických formací, které dokážou využít příležitost, jež nabízí dnešní éra informačně a globálně propojeného světa a s ním spojená větší míra „demokratizace“ společenských a politických vztahů.

Budoucnost je samozřejmě otevřená a kontury příštího evropské pořádku zatím neznáme. Každý takový řád je především lidským dílem. Nemáme-li se proto ocitnout ve vleku událostí, které režírují jiní, je důležité poselství a lekce, které naše éra přináší, nejen studovat a analyzovat, ale také se z nich poučit. Právě dopady zlomového roku 2008 a událostí, které po něm následovaly, na evropskou integraci a naše postavení v ní se zabývá tento text.

A ještě jedna věc na vysvětlenou. Název „Anti-Macron“ neznámá, že ve středobodu překládaného textu bude kritický rozbor evropských vizí dnešního francouzského prezidenta. Protože je však Emmanuel Macron zatím jedinou výraznou osobností, která v Evropské unii po zlomovém roce předložila aspoň nějakou vizi jejího dalšího směřování, protože tato jeho vize „stále hlubší integrace“ („*ever closing union*“) jen pokračuje v zajetých kolejkách evropského mainstreamového myšlení, které unii dovedlo na práh rozkladu, a protože tato vize po mém soudu chybně reflektuje ony lekce roku 2008, dovolil jsem si text opatřit titulkem „Anti-Macron“. Jsem totiž hluboce přesvědčen, že má-li Evropská unie a s ní i model přátelské spolupráce na kontinentě dnešní „zemětřesení“ přežít, musíme zvolit odlišný přístup než ten, ke kterému se hlásí francouzský prezident.

2

EVROPSKÝ POŘÁDEK V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ: STŘET DVOU ASPIRACÍ

„I když současnost nikdy není přesným opakováním minulosti, nevyhnutelně se jí podobá. To samé platí i pro budoucnost.“ (Thúkydídés, řecký historik)

Rozumět Evropě, včetně pochopení příčin vzniku i budoucích možností evropského integračního projektu, nelze bez studia evropských dějin. Tady začíná první potíž. Za prvé je dnes postavení historické vědy ve společenském diskurzu hrubě přehlíženo a podceňováno. Když byl v loňském roce Henry Kissinger tázán Českou televizí, proč je v dnešním západním světě tak zoufalý nedostatek politických vůdců, kteří by měli nějakou dlouhodobější vizi kam směřovat, bez váhání odpověděl: „Naléhá jsem a naléhám na naše vzdělávací instituce, aby kladly větší důraz na studium historie, vztahů různých událostí, lidských tužeb. Příliš velká část našeho vzdělávacího systému se soustředí na technické věci. Upustili jsme téměř od výuky historie jako na sebe navazujících událostí. Dějiny se dnes vyučují jako série praktických problémů, které nabízely v různém čase různé odpovědi. Neučí se jako proud událostí.“¹ Když Kissinger uváděl na Harvardské univerzitě svůj životopis, který napsal historik Niall Ferguson, zdůrazňoval jedno: „Dnes více než kdykoli dřív bychom měli studovat historii, abychom porozuměli tomu, proč jsou některé státy a společnosti úspěšné a proč jiné naopak selhávají.“² Zlatá slova, která ale nepadají v dnešní Evropě na úrodnou půdu.

A za druhé, což je ještě horší, zideologizovaný dějepis občas poslouží jako propagandistické cvičení, které má vysvětlit nebo obhájit určitý pohled na svět nebo nějaký konkrétní dějnotvorný plán. Tragickým příkladem je muzeum nazvané „Dům evropských dějin“ (*The House of European History*), které bylo otevřeno v roce 2017 z iniciativy Evropského parlamentu v Bruselu. Pochopitelná snaha najít společný narativ pro dějiny 28 členských zemí tu vyústila v podivný neo-marxistický maglajz plný různých klišé, záměrných opomenutí, ideologických dezinterpretací nebo i výslovných nepravd. Když se ředitelka Platformy evropské paměti a svědomí, která se deset let zabývala připomínáním totalitního dědictví nacismu a komunismu v Evropě, procházela nově otevřenou expozicí, konsternovaně prohlásila: „Připadám si, jako by mě někdo uvrhl zpátky do hodin školního dějepisu v komunistickém Československu.“³ V takovém prostředí je pak samozřejmě těžké, ne-li nemožné otevřeně diskutovat o budoucnosti Evropy. Bez takové diskuse ovšem žádné porozumění není možné.

Politické dějiny Evropy jsou unikátní. Jestliže dějiny většiny jiných velkých civilizací (Čína, Indie, islámský svět, Rusko) jsou v zásadě příběhem dominantních impérií s dlouhou, nepřerušovanou historií, ve kterých se jen měnily (sílily či upadaly) jednotlivé dynastie, vývoj v Evropě jako celku byl odlišný. Po pádu Římské říše byly definičními znaky evropského pořádku

¹ ČT 24, 8.2.2017, dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2032166-kissinger-souhlasim-s-trumpem-vztah-mezí-usa-a-evropou-se-musi-predefinovat>

² FERGUSON, Niall: „Kissinger, Volume I: 1923-1968. The Idealist“, Penguin Press, 2015

³ Platform of European Memory and Conscience, 23.10.2017, dostupné na: <https://www.memoryandconscience.eu/2017/10/23/platform-prepares-critical-report-on-the-house-of-european-history-in-brussels/>

permanentní soutěž a pluralita. Více než tisíc let se evropskými dějinami jako červená nit táhne svár dvou rozdílných mocenských aspirací a dvou odlišných legitimizačních principů.

Na jedné straně je tu zřetelné úsilí o dosažení mocenské hegemonie, doprovázené ideovým a univerzalistickým nárokem. To je příběh říše Karla Velikého (*Charlemagne*), Svaté říše římské s jejím vrcholem v době Karla V. Habsburského (*Imperium Mundi*), to je i příběh expanzí v čase Napoleona, Hitlera nebo Stalina. Jistě, tyto říše i jejich vůdci měli různé, často zcela protichůdné ideové záměry: jednotu křesťanstva, šíření osvícenství a revoluce, nebo rasovou čistotu a totalitní teror. Všechny tyto říše však měly také leccos společné. Jednak aspirovaly na to být nástupcem Říma (Svatá říše římská, Hitlerova „Třetí říše“, Moskva jako „třetí“ či dokonce „čtvrtý Řím“; a vlastně i Napoleon, který se nakonec nechal korunovat císařem), jednak tyto hegemonní aspirace měly sice jepičí život, ale následně vyústily v narýsování civilizačně-kulturních hranic, s nimiž se Evropa vyrovnává dodnes. Karolínské impérium Karla Velikého se rychle (po 46 letech) rozpadlo mezi jeho potomky na tři části a tím založilo tisíciletou francouzsko-německou rivalitu a svár o území uprostřed (Lotrinsko, Alsasko, Burgundsko). Univerzální aspirace Karla V. Habsburského se utopila v osudovém střetu mezi katolíky a protestanty, přičemž důsledky schizmatu dělícím Evropu na severní a jižní svět jsou patrné dodnes a chronická krize eurozóny je svým způsobem jen jeho další reinkarnací. Napoleon i Hitler byli brzy poraženi na hlavu a Stalin byl v půli Evropy zastaven, ale vliv jejich brutální expanze na politické i kulturní rozdělení kontinentu na západ a východ je rovněž patrný dodnes.

Na druhé straně se evropskými dějinami line neustálá snaha hegemonní síly a univerzální nároky vyvažovat a vyrovnávat. Také tato linie má svůj prvopočátek v pozdním Římě. V roce 324 se císař Konstantin Veliký rozhodl přemístit mocenské centrum říše z Říma do Byzance. Vedly ho k tomu dva důvody – jako křesťanský konvertita chtěl být blíž Svaté zemi a jako stratég cítil, že v Římě už kvůli barbarským nájezdům nebylo bezpečno. Do nové metropole, přejmenované na Konstantinopol, ho následoval celý dvůr, vojenské i hospodářské síly, umělci i intelektuálové. Ale jedna instituce v Římě zůstala:

papež jako první biskup křesťanů. Tím historicky započalo politické oddělení církve od státu, klíčový fenomén, který Evropu i celý Západ odlišuje od většiny jiných civilizací. Právě tady začalo to, co dodnes zásadně odlišuje Západ od pravoslavného Východu. Zatímco v Byzanci a Moskvě se církev dostala pod plnou kontrolu státu (oltář ve stínu trůnu), v Římě zůstal papež suverénem.

Starý Řím jako dominantní mocenské centrum byl sice barbary rozvrácen, ale idea „univerzální říše“ díky rozšíření křesťanství přetrvala. Svatý Augustin pak ve slavném díle „*De Civitas Dei*“ (vydaném v roce 426) definoval rozdělení našeho světa na věčnou „obec Boží“ (*civitas dei*) a dočasnou „obec pozemskou“ (*civitas terrena*), tedy filosoficky zdůvodnil to, co sto let před ním mocensko-politicky provedl Konstantin. Dějinný vývoj pak dle Augustina spočívá v neustálém napětí mezi oběma obcemi s tím, že k jejich konečnému oddělení dojde až při posledním soudu na konci věků.

Pro náš výklad je ovšem důležitá především jedna věc. Od Konstantinova dějnotvorného kroku až po moderní dobu (tedy po dlouhých 1500 let) byly evropské dějiny provázeny neustálým svárem, ve kterém, jak poukázal Fareed Zakaria ve své knize „Budoucnost svobody“, „zažehly první plameny lidské svobody“⁴. Západní, evropská civilizace s jejím pojetím lidské svobody se formovala v permanentních střetech – mezi církví a státem, mezi papežem a císařem, mezi králem a knížaty, mezi městy a šlechtou, mezi katolíky a protestanty, mezi byznysem a státními úředníky. Jakkoli se na moderním konceptu svobody a lidských práv podepsaly především pozdější revoluce v Anglii, Nizozemí a zejména v Americe, cesta k nim byla dlážděna už daleko dřív, v „temném“ středověku. Slavná anglická Magna Charta z roku 1215 byla vůbec prvním dokumentem, který výslovně kodifikoval primát zákona nad absolutní mocí.

Permanentní střet a neustále vyvažování sehrály klíčovou roli i při utváření evropského pořádku a formování moderních států v Evropě. Zatímco jiné civilizace považovaly soupeření mezi menšími celky za překážku obecnému rozvoji, v Evropě přispěla soutěž mezi Florencií a Benátkami k renesančnímu rozkvětu vědeckého poznání, hospodářského podnikání i umělecké tvorby. Podobně i soutěžení mezi

evropskými námořními mocnostmi přispělo k poznání a exploataci nových kontinentů v éře zámořských objevů. Jestliže pro jiné civilizace bylo dynastické soupeření synonymem pro nežádoucí chaos, v Evropě byla konkurence mezi panovníky a národy pojímána jako svébytný mechanismus, který má směřovat k nastolení rovnováhy sil tak, aby byly zohledněny zájmy, integrita i autonomie všech klíčových aktérů.⁵ Na tomto principu stála po staletí například politika Habsburské monarchie. Augšpurský mír (1555) uzavřel známým kompromisem (*cuius regio, eius religio*) svár mezi univerzálními nároky Karla V. a partikulárními nároky německých protestanských knížat a předznamenal Vestfálský mír (1648), který ukončil Třicetiletou válku a založil systém mezinárodních vztahů na státní suverenitě. Zatímco pokusy některých evropských vládců o hegemonii měly obvykle krátké trvání a provázely je masakry, jež utopily v krvi milióny lidských obětí, konference mocností, které následovaly po porážce hegemonu, proti němuž ostatní aktéři spojily své síly, většinou vyústily ve stabilní uspořádání, které vytrvalo dlouhou dobu a nastolilo relativní mír. Vídeňský kongres (1815) takto ukončil

expanzi Napoleona. Jaltská a Postupimská konference (1943, resp. 1945) zastavily Hitlera a řešily následky jeho běsnění.

Výše řečené samozřejmě neznamená, že by evropští vládcí postrádali apetit k nadvládě a dobovačným choutkám. Ale díky různorodosti kontinentu, jeho komplikované geografii a touze lidí po svobodě chyběla potenciálním hegemonům síla potřebná k tomu, aby trvale vnutili svou vůli ostatním. Ekvilibrium, a nikoli hegemonie, bylo to, co dlouhodobě formovalo vztahy mezi národy v Evropě. Podobně jako když baron Montesquieu popsal v době osvícenství princip rozdělení moci jako nejlepší způsob, jak zajistit dobré vládnutí uvnitř jednotlivých států, bylo i úsilí o dosažení rovnováhy sil mezi státy chápáno jako optimální řešení, jak zabezpečit mezinárodní stabilitu, mír a spolupráci. V samém středu evropské rovnováhy se ovšem nalézala jedna země, která se díky své ústřední, strategicky exponované poloze a jejímu hospodářskému i vojenskému potenciálu vždy vymykala ze systému brzd a protivah: Německo.

⁵ KISSINGER, Henry: „World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History“, Allen Lane, 2014

⁴ ZAKARIA, Fareed: „The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad“, W.W.Norton, 2003

EVROPSKÁ INTEGRACE A NĚMECKÁ OTÁZKA

„Německo je příliš velké pro Evropu a příliš malé pro svět.“ (Henry Kissinger, americký diplomat a politik)

Tisíciletý zápas o kontrolu nad německým územím byl vždy v centru jak pokusů o nadvládu nad Evropou, tak i úsilí o nalezení rovnováhy⁶. Od rozdělení karolínského impéria až po moderní dobu to byla Svatá říše římská (národa německého), kde se křížily strategické zájmy všech evropských mocností. Tento hybridní, multietnický útvar však nikdy nedosáhl politického sjednocení tak, jak se to stalo v případě evropských států vně říše (Francie, Británie), a od 14. století až do samotného konce říše v roce 1805 stály v jeho čele „neněmecké“ dynastie: krátce Lucemburkové a pak dlouhou Habsburkové.

Německé území bylo také hlavní evropskou arénou, v níž se odehrávaly klíčové ideologické zápasy. Jihovýchodní periferie tvořila hráz před průnikem islámu zvenčí na Západ. Jeho střed byl hlavním dějištěm reformace a následného zápasu mezi katolíky a protestanty. V 19. století došlo na tomto území k nejtvrdější konfrontaci mezi stoupenci konzervativního autoritářství a liberálního konstitucionalismu. Zde se zrodily kmenově etnický a jazykový nacionalismus, marxismus i nacismus. Rozdělené Německo bylo i hlavní frontovou linií, na které se odehrával ideový střet mezi západní demokracií a komunistickou totalitou během Studené války. Ostatně samotné rozdělení země, jak si ho pamatujeme z let 1945 až 1989, nebylo žádnou novinkou: na principu fragmentace Německa do mnoha knížectví jakožto „bezpečnostní garance“ byly založeny jak Vestfálský mír, tak ujednání Vídeňského kongresu.

Sjednocení Německa v roce 1871 bylo těžkým zásahem do vybalancovaného systému vztahů

v Evropě. Benjamin Disraeli, britský konzervativní politik a představitel země, která do evropských záležitostí zasahovala přímo jen tehdy, když cítila, že na kontinentě hrozí nadvláda jedné mocnosti, to tehdy komentoval slovy: „Rovnováha sil je naprosto zničena.“ Kancléř Otto von Bismarck, jemuž je připisován výrok, že „kdo ovládá střední Evropu, je pánem celé Evropy“, svým obratným diplomatickým manévrováním ještě dokázal udržet stabilitu. Dařilo se mu totiž udržovat vztahy Berlína s jednotlivými mocnostmi na kvalitativně lepší úrovni, než byly schopny udržovat tyto mocnosti mezi sebou navzájem. Ale po Bismarckově vynucené rezignaci směřovalo vilémovské a pak i hitlerovské Německo ke „světovládě“ a tím i do fatálních válečných konfliktů, z něhož vzešlo dvakrát drtivě poraženo. Zkrátka se ukázalo, jak uvádí Kissinger, že jednotné Německo je příliš velké na to, aby dokázalo fungovat s ostatními v rovnováze, ale příliš malé na to, aby dokázalo vnutit svou vůli ostatním.

Otázka, co s poraženým Německem, rámovala evropské uspořádání i po dvou světových válkách ve 20. století. Versaillský systém ho vtěsnil do svěřací kazajky reparací, sankcí a územních omezení, s nimiž se Němci odmítali smířit. Někteří odborníci před touto politikou včas varovali. Znamý ekonom John Maynard Keynes už v roce 1919 psal, že chceme-li mít z Německa dojnu krávu, nemůžeme ho před tím zničit. Delimitace a izolace Německa na jeho západní hranici, a naopak negarantované hranice a Francií sponzorovaný „*cordon sanitaire*“ v podobě menších států oddělujících poražené Německo od komunistického SSSR na východě byly navíc pozvánkou jak pro německou expanzi na východ (*Drang nach Osten*), tak pro ruský průnik na západ. Evropa tím směřovala k další, ještě horší katastrofě.

⁶ SIMMS, Brendan: „Europe. The Struggle for Supremacy: 1453 to the Present“, Penguin Books, 2013

Také proto se po porážce Německa v další světové válce rozhodli západní spojenci tu jeho část, za níž nesli zodpovědnost, nikoli izolovat, ale naopak včlenit do systému evropské a atlantické spolupráce.

Důvody vzniku evropské integrace po Druhé světové válce jsou zpravidla vysvětlovány trojí argumentací. Za prvé tu byl apelativní obraz společného nepřítele v klíčovém Studené válce: Stalinem vedený Sovětský svaz, který se netajil snahou zosnovat ve spolupráci s lokálními komunisty státní převraty a revoluční změny i v zemích západní Evropy. Z těchto důvodů podporovali evropskou integraci Winston Churchill i americká vláda. Právě proto vznikla v roce 1948 Západoevropská unie a v roce 1949 také NATO. Za druhé panovalo obecné přesvědčení, že dlouhodobý mír a hospodářský rozvoj kontinentu, který válka zanechala v troskách, lze zajistit jen vzájemně provázanou spoluprací. „Evropské země jsou příliš malé, než aby mohly svým lidem zajistit prosperitu,“ psal ve svých Pamětech Jean Monnet, francouzský byznysmen, politik a jeden z architektů evropské integrace⁷. Kondicionalita vzájemné spolupráce byla i stěžejním pilířem Marshallova plánu, který Evropě v reakci na prvotní britskou žádost nabídli Američané jako finanční podporu proti komunistické subverzi.

A za třetí, kromě komunistické a sovětské hrozby tu zůstával přetrvávající problém Německa, byť jeho moc byla válečnou porážkou i následným rozdělením omezena. Západoevropští lídři (zejména Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi a Robert Schuman) se proto dohodli, že založí institucionální společenství, které integrací klíčových průmyslových odvětví zajistí kontrolu nad německým těžkým průmyslem. Slavná Schumanova deklaráce z 9. května 1950, která čerpala z úvah Jeana Monneta, doslova uvádí, že cílem je „podřídít celou francouzsko-německou výrobu uhlí a oceli společnému Vysokému úřadu,“ což „bude mít za důsledek, že jakákoli válka mezi Francií a Německem bude nejenom nemyslitelná, nýbrž i prakticky nemožná.“⁸ Se stejnou logikou pracovalo i transatlantické NATO, jak dokládá legendární výrok, který je připisován jeho prvnímu generálnímu tajemníkovi, lordu Hastingsu Ismayovi: naším cílem je „držet Rusy venku, Američany uvnitř a Němce při zemi.“

Denacifikace, demilitarizace, dekartelizace, decentralizace a demokratizace Spolkové republiky Německo, včetně přijetí nové ústavy, které se odehrály pod americkou inspirací a dohledem a pod politickou taktovkou kancléře Adenauera, ukotvily zemi v západním orbitu a pomohly nastartovat německý hospodářský zázrak. Postupný vznik společného evropského trhu, spojený s rostoucí životní úrovní lidí v celé západní Evropě, dal tvůrcům integrované Evropy za pravdu. Západoevropané to ovšem měli díky geopolitickým podmínkám hodně zjednodušené. Sovětská hrozba je držela pohromadě a americký bezpečnostní deštník, včetně nákladného jaderného odstrašení, jim poskytl příležitost alokovat volné zdroje do vytváření sociálních států blahobytu. Západoevropské státy ušetřily na obranných výdajích a zároveň jejich proexportně založené ekonomiky (zejména ta německá) těžily z výhod všeobecné liberalizace obchodu, kterou prosadily USA. Mocensko-politicky panovala rovnováha nejen globálně (bipolarita dvou hlavních bloků), ale i regionálně v západní polovině Evropy: tři klíčové evropské státy (SRN, Británie, Francie) byly zhruba stejně velké (každá měla šedesát milionů obyvatel), vzájemně se vyvažovaly a atlantický most k USA přes Atlantik udržoval jejich těžiště na Západě. Německo sice zůstávalo rozdělené, ale zatímco jeho menší, východní část byla loajálním spojencem Kremlu, tak západní část se transformovala v pacifistickou společnost vyzařující do okolí měkkou hospodářskou sílu.

Až sametové revoluce ve střední a východní Evropě, pád berlínské zdi a konec Studené války v roce 1989 postavily německou otázku znovu do středu dění. Němci si o své sjednocení řekli sami a rychle. V ulicích Lipska i východního Berlína se původní skandování „*Wir sind das Volk*“ rychle přeměnilo na volání „*Wir sind ein Volk*“. Kancléř Helmut Kohl jako zkušený politik neváhal využít nabízenou příležitost a zemi dovedl za deset měsíců ke znovusjednocení a jeho mezinárodnímu uznání. V zahraničí byl rozhodující postoj Američanů. Když se Kohl Polákům zaručil za neměnnost hranic na Odře a Nise a když odmítl podivné koketování svého ministra zahraničí Hanse-Dietricha Genschera s německou neutralitou a zavázal se celé Německo udržet v NATO, Washington sjednocení bez výhrad

podpořil. Sliboval si od něj férovější sdílení nákladů a převzetí větší spoluzodpovědnosti Evropanů a Němců za udržení stability ve světě. Při návštěvě Německa tehdejší prezident George H.W. Bush vyjádřil americkou představu o spolupráci jasně: „*Partnership in Leadership*“. Ostatním aktérům zůstala role statistů. Sovětský svaz se rozpadal a jeho vůdce Michail Gorbačov nebyl schopen zrychlenému vývoji čelit. Svůj souhlas podmínil jen finanční injekcí, která mu pomohla postarat se o sovětské vojáky vracející se domů. Britská premiérka Margaret Thatcherová dávala veřejně najevo svou nechuť k německé jednotě, ale neměla sílu ji zabránit. Italský premiér Giulio Andreotti se zmožil jen na melancholický komentář: „Mám Německo tak rád, že bych dával přednost, aby zůstala obě dvě.“⁹

Důležitý byl postoj Francie. S ohledem na francouzsko-německé spojenectví, které bylo hlavním politickým výdobytkem v Evropě za předchozích padesát let, se Paříž nemohla v žádném případě postavit proti demokratické vůli německého lidu. Z hospodářské síly a vlivu sjednoceného, osmdesátimilionového Německa však měla Francie značné obavy. Východisko z obtížné situace našel

francouzský prezident Francois Mitterrand v projektu eura. Souhlasil s německou jednotou, ale zároveň přesvědčil Kohla, aby na oplátku Němci, kteří se jen těžko smiřovali s představou konce stabilní marky, kývli na projekt společné měny. Chceme přece „evropské Německo“, nikoli „německou Evropu“, říkali Mitterrand i Kohl společně. Francie si od vzniku eurozóny slibovala udržení kontroly nad vývojem společné měny, aby ji silnější německá ekonomika nepřeválcovala. Precizní Němci si ovšem v Maastrichtské smlouvě podepsané v roce 1992 ohlíželi podmínky jejího fungování tak, aby nad měnovou unií neztratili kontrolu.

V době velké bankovní a dluhové krize, která propukla v roce 2008, se to pak Francii (a jiným, ještě slabším ekonomikám EU) vrátilo jako bumerang. Ukázalo se, že na jedné straně je euro slabší, než by byla německá marka, což podporuje německý export na úkor druhých, ale že na druhé straně je silnější, než by byl francouzský frank, což podvazuje francouzský hospodářský růst. Škarohlídi začali psát, že výsledkem dohod z Maastrichtu není „evropské Německo“, ale naopak „německá Evropa“. Vítězem evropského integračního snažení se stali Němci.

⁹ „A Giant of Postwar Politics is Mourned in Rome“ The New York Times, May 8, 2013. <https://www.nytimes.com/2013/05/08/world/europe/08iht-andreotti08.html>

⁷ MONNET, Jean: „Paměti“. Aleš Čeněk 2012, 400 s.

⁸ Schumanova deklaráce z 9.května 1950. In: https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_cs

CESTA KE KRIZI: 1989 A 2008

„Zdá se, že rok 2008 byl přelomem v dějinách stejně, jako byla léta 1945 nebo 1929. Svět se po roce 1929 změnil a už nikdy nebyl jako před tím. To samé platí pro dnešek.“ (George Friedman, expert ve strategii a geopolitice, zakladatel Startfor)

Geopolitická i společenská situace ve světě po roce 1989 nijak nenasvědčovala tomu, že by měla Evropa bezprostředně čelit nějaké vnější existenciální hrozbě, ani že by se měla ocitnout na prahu hluboké vnitřní krize. Nikdo ani nepředvídal, že by se německá otázka měla stát znovu kardinálním problémem. Zejména v důsledku sametových revolucí a nečekaných, rychlých a pozitivních změn ve střední a východní Evropě panovala všeobecně optimistická atmosféra. Intelektuálně ji zvěčnil americký politolog Francis Fukuyama ve svém slavném eseji (a později i knize) o „konci dějin“¹⁰, v němž předvídal konečné, celosvětové vítězství liberálních demokracií. Když se anexí Kuvajtu pokusil irácký diktátor Saddám Husajn narušit všeobecně uznávaná mezinárodní pravidla, odpovědí mu byla rychlá a úspěšná vojenská akce, v níž pod vedením USA spojily své síly téměř všechny relevantní mocnosti. Když v roce 1991 americký prezident George Bush oznamoval světu vítězství, mluvil o vzniku „nového světového řádu“. A když krátce poté propukla v důsledku rozpadu Jugoslávie válka na Balkáně a probudila mnohé historicky ukotvené mezietnické a mezikulturní animozity, bylo to sice varování, že dějiny neskončily, ale všeobecnou dominanci Západu to nenarušilo.

Západ by aktivní, ofenzivní a akceschopný. Nastoloval agendu, postupoval ve vzájemné souhře a navenek vyzařoval autoritu. V situaci, kterou americký publicista Charles Krauthammer pojmenoval jako

„unipolární moment“¹¹, se USA coby jediná světová supervelmoc staly neoddiskutovatelným vůdcem svobodného světa. Američané byli silní, připraveni vést ostatní. Plnili nebo i rozšiřovali své zahraniční bezpečnostní závazky a dohlíželi na udržování míru a stability ve světě. Evropská unie byla sebevědomá a ve vztahu k okolí působila jako měkká síla, inspirace a přitažlivý magnet hodný následování. Během patnácti let připravila a uskutečnila největší rozšíření ve své historii. Rusko bylo naopak slabé, neakceschopné, zmítané vnitřními problémy.

Tato příznivá situace vyústila v pověstné „okno příležitosti“ pro osvobozené země střední a východní Evropy. Státy, které dokázaly nabízenou příležitost využít, Českou republikou, Maďarskem a Polskem počínaje a baltskými státy, Rumunskem a Bulharskem konče, se rychle staly členy NATO a EU. Naopak země, které svou šanci promarnily tím, že se utopily ve vnitřních svárech jako Ukrajina, dodnes zůstávají v geopolitickém limbu a jejich budoucnost je nejistá.

Akce radikálních islamistů z Al-Káidy proti USA v září 2001 byla prvním opravdu vážným varováním, že s výsadním postavením Západu to nebude tak jednoduché, jak se mnohým zdálo. Útoky na newyorská dvojčata a budovu Pentagonu a následná válka s terorem obnažily tři zásadní problémy Západu: potíž s definicí nepřítele, slabou vnitřní soudržnost a mocensko-politické přetížení USA. Rozeberme si to trochu podrobněji.

Nejprve pokud jde o otázku nepřítele. Přestože vůdce Al-Káidy Usáma bin Ládín ve své známé deklaraci džihádu definoval cíle islamistů jasně a univerzálně¹², Západ na tuto logiku nechtěl přistoupit. Obával

¹⁰ FUKUYAMA, Francis: „The End of History and the Last Man“. Avon Books, 1992

¹¹ KRAUTHAMMER, Charles: „The Unipolar Moment.“ Foreign Affairs, America and the World 1990 Issue.

¹² „Zabíjet Američany a jejich spojence – vojáky i civilisty – je povinností každého muslima...“ Osama Bin Laden's 1998 Fatwa. Dostupné na: <https://www.911memorial.org/sites/default/files/Osama%20bin%20Laden%27s%201998%20Fatwa%20declaring%20war%20against%20the%20West%20and%20Israel.pdf>

se totiž, že si proti sobě pošve nejen islámské radikály, ale i většinu z půldruhé miliardy muslimů ve světě, včetně těch, kteří se v posledních dekádách usídlili v Evropě. Kromě těchto reálně politických ohledů byl příčinou odlišného přístupu i dominantní pohled ideologický. Přestože americký politolog Samuel Huntington ve své knize *Střet civilizací*¹³ už o desetiletí dřív skepticky předvídal, že Západ bude v novém světovém pořádku konfrontován v kulturně-civilizačním zápase a že největší zlomová linie povede oblastmi, ve kterých Západ sousedí s islámským světem, většina západních elit se dál přikláníla k Fukuyamově optimistické perspektivě o postupné demokratizaci a vyrovnávání civilizačních rozdílů ve světě. Fenomén globalizace, teorie o vzájemné závislosti všech v globálně propojeném světě a s nimi spojené přesvědčení, že měkká síla (*soft power*) Západu spočívající v jeho přitažlivosti pro ostatní, vedly západní, zejména evropské elity k víře, že žijeme ve světě *win-win* a že teror islamistů je jen dočasnou překážkou na cestě ke světlým globálním zítřkům.

Z neochoty či neschopnosti jasně pojmenovat společného nepřítele pramenily rostoucí spory uvnitř Západu, zejména mezi USA a západní Evropou. V první reakci na útoky v New Yorku a Washingtonu byla Evropa s USA rétoricky bezvýhradně solidární. NATO poprvé v historii invokovalo článek 5 o společné obraně a evropští státníci se předháněli v tom, kdo bude dřív parafrázovat slavná Kennedyho slova z doby blokády Berlína. „Všichni jsme dnes Američané...“ Když ale administrativa George W. Bushe sáhla k tvrdé síle (*hard power*) a zahájila s velkou a přirozenou domácí podporou válku s terorem, začaly se v transatlantických vztazích vynořovat rozdílné pohledy a spory. Vojenské angažmá v Afghánistánu ještě dokázalo tyto spory překlenuvat a NATO vzalo vojenskou operaci pod svá křídla, byť některé země si vyjednaly speciální zacházení a výjimky, pokud jde o nasazení vojsk ve zvlášť nebezpečných oblastech (např. Německo). Když ale v zimě mezi roky 2002 a 2003 žádal americký prezident evropské spojence o spoluúčast na druhé vojenské operaci v Iráku, došlo v Evropě k otevřené roztržce. Na jedné straně bylo

Německo, které se od počátku stavělo zásadně proti použití síly vůči Saddámu Husajnovi. Na druhé straně se Velká Británie, Španělsko, Itálie, Polsko a ostatní země střední a východní Evropy postavily za USA. Francie nejprve naznačila USA podporu, ale pak se – výměnou za německé ústupky při vyjednávání o financování společné zemědělské politiky v rámci EU – přidala na stranu Německa.

Na světě byl nejen největší transatlantický spor za několik desítek let, ale i roztržka mezi „starou“ a „novou“ Evropou, jak to v lednu 2003 výslovně pojmenoval tehdejší americký ministr obrany Donald Rumsfeld.¹⁴ Francouzský prezident Jacques Chirac nato veřejně vzkázal státům střední a východní Evropy, že „promeškaly vhodnou příležitost držet hubu“.¹⁵ Spor se odrážel i v ideologické rovině. Německý filosof Jürgen Habermas a jeho francouzský kolega Jacques Derrida vyzvali levicové evropské intelektuály, aby podpořili projekt společné zahraniční a bezpečnostní politiky, která musí podle jejich slov poskytnout „protiváhu“ k „hegemonnímu unilateralismu“ praktikovanému ze strany USA.¹⁶ Na druhé straně Atlantiku historik a komentátor Robert Kagan publikoval slavný esej a později i knihu¹⁷, v nichž porovnal rozdílné přístupy Evropanů a Američanů k bezpečnosti a zahraniční politice. Podle něj oba kontinenty obývají rozdílné planety. Evropu, která za všech okolností upřednostňuje mírové vyjednávání včetně ústupků, přirovnal k Venuši, antické bohyni lásky. Při konfrontaci se zlem je ale podle Kagana občas nutné použít i vojenskou sílu, a proto jsou tu Američané z planety Mars, odvozující své pojmenování od boha války. V negativním smyslu slova by se to dalo parafrázovat tak, že Evropané si hýčkají riziko Mnichova a Američané riziko Vietnamu.

Dlouholeté břímě nákladů za udržování dvou válek v Afghánistánu a v Iráku však do značné míry vyčerpalo i Kaganovy „marťany“. Zdůvodnění invaze do Iráku arsenálem zbraní hromadného ničení, které se nikdy nenašly, a deklarovanou snahou o demokratizaci země, která k tomu neměla předpoklady, podlomilo její legitimitu. Rostoucí vojenské výdaje i lidské oběti

následně oslabily domácí podporu. USA se ocitly, řečeno s britským historikem Paulem Kennedym¹⁸, v situaci „imperiálního přetížení“ (*imperial overstretch*). Společně s nástupem hospodářské krize a zvolením Baracka Obamy prezidentem to vedlo k unáhlenému stažení vojsk z Iráku a tím i další destabilizaci v blízkovýchodním regionu. Investice, které USA do vojenského angažmá vložily, přišly vniveč. Výsledkem byla celková korekce v americké zahraniční politice směrem k menší expozici ve světě a selektivnímu přístupu při volbě priorit. Západ začal ztrácet vedení, autoritu a iniciativu.

Zásadní zlom pak nastal v roce 2008, a to v důsledku tří souběžných faktorů: nástupu ruské asertivní a agresivní politiky, prohloubení politických konfliktů uvnitř EU a propuknutí bankovní a dluhové krize. Kombinace těchto tří faktorů uvrhla celý Západ do hluboké defenzivy, ve které nebyl schopen nastolovat agendu, ale jen pomalu, váhavě a často zmateně reagoval na jednotlivé krizové situace. Západní civilizace jako by ztratila sebevědomí, začala měknout a zmítala se v pochybnostech o vlastním směřování.

Nástup Ruska na scénu Západ svou nerozhodností a neshodami přímo podnítil. Na jaře 2008 se v Bukurešti konal summit NATO. Na agendě měl kromě rozmístění protiraketové obrany v Evropě také otázku budoucího ukotvení Ukrajiny a Gruzie. Obě země žádaly o zařazení do tzv. Akčního plánu pro členství v NATO, ale Německo s Francií se z obav před ruskou reakcí postavily proti. USA, vedené prezidentem Georgem W. Bushem, jemuž zbýval už jen necelý rok v úřadě, neměly sílu, aby záměr prosadily; důležitější pro ně byla protiraketová obrana, která také narážela na odpor Německa a Francie. Zároveň ale nikdo nechtěl, aby zástupci z Kyjeva a Tbilisi odjeli domů s prázdnou. Dostali proto vágní příslib vzdáleného budoucího členství, aniž by bylo podpořeno nějakým jasným, konkrétním krokem.

Rusko si západní váhání přeložilo po svém: na nic nečekat a jednat hned. V létě téhož roku vyprovokovalo vládu v Tbilisi k ozbrojenému střetu v Jižní Osetii, který skončil invazí ruské armády do Gruzie. Diplomatická jednání, do nichž se zvlášť aktivně v roli předsednické země EU zapojil francouzský prezident Nicolas Sarkozy, sice vedla

k postupnému stažení ruských vojsk, ale Gruzie de facto ztratila vládu nad čtvrtinou svého území a na budoucí členství v NATO může – přinejmenším nadlouho – zapomenout.

Proces postupného rozšiřování NATO východním směrem byl v zásadě zastaven. Tvrdá síla jako by narazila na své limity. V Bílém domě se v roce 2009 usadil nový prezident Barack Obama, který jako jeden z klíčových cílů nové americké administrativy deklaroval zlepšení vztahů s Ruskem ve formě tzv. resetu a nových odzbrojovacích dohod. Kritické hlasy ze střední a východní Evropy, které poukazyvaly na to, že s Ruskem nelze vyjednávat z pozice slabosti¹⁹, přehlížel a agendu rozšiřování zóny svobody a demokracie v zásadě přenechal Evropanům.

EU tehdy uvěřila, že podobných cílů může dosáhnout sama svou měkkou silou, spočívající v kombinaci finančních pobídek a vlastní integrační přitažlivosti. V letech 2008 a 2009 proto představila dva plány „evropského sousedství“, které měly vést ke stabilizaci poměrů a postupné integraci ve dvou neuralgických oblastech přiléhajících k EU z východu a jihu. Východním směrem mířil projekt Východního partnerství, iniciovaný Polskem a Švédskem a podporovaný Německem a Británií, který nabízel hlubší spolupráci a zvláštní vztahy šesti zemím (Ukrajina, Moldova, Bělorusko, Gruzie, Arménie, Ázerbájdžán) s tím, že explicitně nevyklučoval jejich budoucí integraci do EU. Jižním směrem pak cílil projekt Unie pro Středomoří, iniciovaný Francií a podporovaný Španělskem a Itálií, který nabízel spolupráci a postupnou integraci zemím v pásu od Maroka po Sýrii.

Také měkká síla EU však narazila na své limity. Plán nejprve komplikovaly spory mezi jižním a severními státy EU o tom, kam má směřovat víc peněz – zda na jih nebo na východ. Zdrojů bylo navíc málo, protože hospodářská krize a s ní spojená politika úspor omezily celkové množství disponibilních finančních prostředků. O nějaké nové verzi Marshallova plánu nemohla být řeč. Oba plány pak totálně selhaly v testech, kterým byly záhy vystaveny. Nejprve měkká síla EU jako mocenský nástroj vyhořela na Ukrajině v konfrontaci s hrubou silou Ruska. A v následné migrační krizi ve Středomoří tato

13 HUNTINGTON, Samuel: „The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order“. Simon and Schuster, 1996

14 Radio Free Europe, January 24, 2003. In: <https://www.rferl.org/a/1102012.html>

15 The New York Times, February 18, 2003. In: <https://www.nytimes.com/2003/02/18/international/europe/chirac-upsets-east-europe-by-telling-it-to-shut-up-on.html>

16 „Old Europe, New Europe, Core Europe“. Verso, 2005. In: https://books.google.cz/books?id=706lbo9LiTkC&dq=new+europe+old+europe+core+europe&redir_esc=y

17 KAGAN, Robert: „Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order.“ Alfred A. Knopf, 2003

18 KENNEDY, Paul: „The Rise and Fall of the Great Powers“. Random House, 1987

19 „An Open Letter to the Obama Administration From Central and Eastern Europe“, July 16, 2009. Dostupné na: https://www.rferl.org/a/An_Open_Letter_To_The_Obama_Administration_From_Central_And_Eastern_Europe/1778449.html

„magnetická“ síla ukázala i svou odvrácenou tvář, když se z problematického řešení stala neřešitelným problémem.

Evropská politika vůči Ukrajině selhala. Několik let trvající vyjednávání o asociační dohodě s EU vyústilo v letech 2013-14 v akutní krizi, kterou Rusko okamžitě zneužilo k anexi Krymu a k podnícení separatismu a vyvolání ozbrojeného konfliktu na Donbase. Přestože EU dobře věděla, že Ukrajina je hluboce rozdělenou zemí a sousední Rusko v ní má své tradiční zájmy, záměry a možnosti Ruska hrubě podcenila. A přestože EU věděla, že Ukrajina je zmítána chronickou hospodářskou a společenskou krizí a v energetické oblasti je plně závislá na Rusku, v podstatě ji nutila, aby se při volbě ekonomické integrace (volný obchod a celní unie) rozhodovala mezi EU a Ruskem (na bázi bud, anebo). Když pak Kyjev naléhavě potřeboval prodej dluhopisů ve výši 15 mld USD řešit finanční bankrot, byl to Putin, a nikoli Brusel, kdo nabídl okamžitou a bezpodmínečnou podporu. Pod tlakem se tehdejší ukrajinský prezident Janukovyč postavil k asociační dohodě zády a kývl na nabídku Kremlu. V reakci na to zahájili mladí Ukrajinci protesty a kyjevský Majdan se zaplnil evropskými vlajkami. Do rozbořeného Kyjeva přiletěli v hodině dvanácté tři ministři coby vyjednávači EU, aby zprostředkovali kompromisní dohodu mezi vládou a opozicí, ale z místa činu uletěli dřív, než se opozice neúspěšně pokusila pro kompromis získat rozvášněný Majdan. Další vývoj je znám, nemá cenu ho podrobně rekapitulovat. Zřejmě nejpodrobnější analýzu chyb, které na Ukrajině učinila EU, lze najít ve zvláštní zprávě britské Horní sněmovny.²⁰ Pro čtenáře, kterým postačí zkratka, lze nabídnout jednoduchý přírůbek: evropská měkká politika vůči Ukrajině připomínala nápadníka, který pozve slečnu na večeři, a když dopijí aperitiv a objednájí si hlavní chod, nápadník se bez zaplacení z restaurace vytratí.

V ještě větší krach vyústila evropská politika vůči Středomoří. Nejprve EU celkem nadšeně přivítala tzv. Arabské jaro, sérii lidových povstání, které v roce 2011 - ve formě jakéhosi domino efektu - postupně propukly v některých arabských zemích (Tunisko, Libye, Egypt, Jemen, Sýrie, Bahrajn) proti tamním autoritářským a diktátorským režimům. Optimisté na Západě nekriticky přirovnávali dění na

Blízkém východě a v severní Africe k onomu „roku zázraků“ (1989) ve střední a východní Evropě, aniž by vzali v potaz absentující demokratickou tradici a dramatické civilizační rozdíly v kultuře, ve struktuře společnosti i v úrovni ekonomiky. Menšinoví realisté – s poukazem právě na tyto rozdíly – varovali, že pokud je na místě nějaká analogie s evropskými dějinami, pak je to spíš srovnání s tzv. jarem národů v roce 1848, které nakonec v revolučně naladěných zemích vyústilo v ještě víc autoritářské režimy. S odstupem času se ovšem nabízí ještě jiná, tvrdší analogie, která porovná vývoj zemí v tomto regionu s velkým náboženským a mocenským konfliktem v Evropě v první polovině 17. století. Chronický konflikt mezi sunnity a šiity v srdci nereformovaného islámského světa jako hlavní tahoun ideových i ozbrojených střetů k takové paralele přitom reálně vybízí.

Způsob, jakým se Západ nechal do tohoto cizího střetu zatáhnout, i výsledky, které jeho snažení zatím přineslo, jsou varující. Nejprve Francie a Británie – sice s mandátem RB umožňujícím vynutit si ochranu civilistů v probíhající občanské válce, ale bez širší podpory spojenců a jasně stanoveného operačního cíle – zahájily vojenskou intervenci v Libyi, která nakonec vedla k pádu autokratického režimu Muammara Kaddáfího. Občanská válka v zemi však trvá dodnes a chaotický stav, ve kterém se Libye nachází, z ní vyrobil otevřenou bránu pro masivní a nekontrolovaný proud imigrantů z Afriky do Evropy.

Když vypukla brutální občanská válka v Sýrii, západní státy v čele s USA, Británií, Francií i Německem opakovaně vyzývaly syrského diktátora Bašara Asada k odchodu, aniž by projevovaly vůli se do konfliktu přímo zapojit. Svou rétorikou, včetně rýsování známých „červených čar“ coby podmínky pro použití vnější síly, tak vzbuzovaly plané naděje povstaleckých skupin, že se jim dostane západní pomoci, a tím přispívaly k eskalaci konfliktu. Když pak syrský režim chemické zbraně skutečně použil, vytrhnul neakceschopnému Západu trn z paty ruský prezident. Rusko se tak nečekaně a za aktivního přispění Západu vrátilo na Blízký východ jako plnohodnotný mocenský hráč.

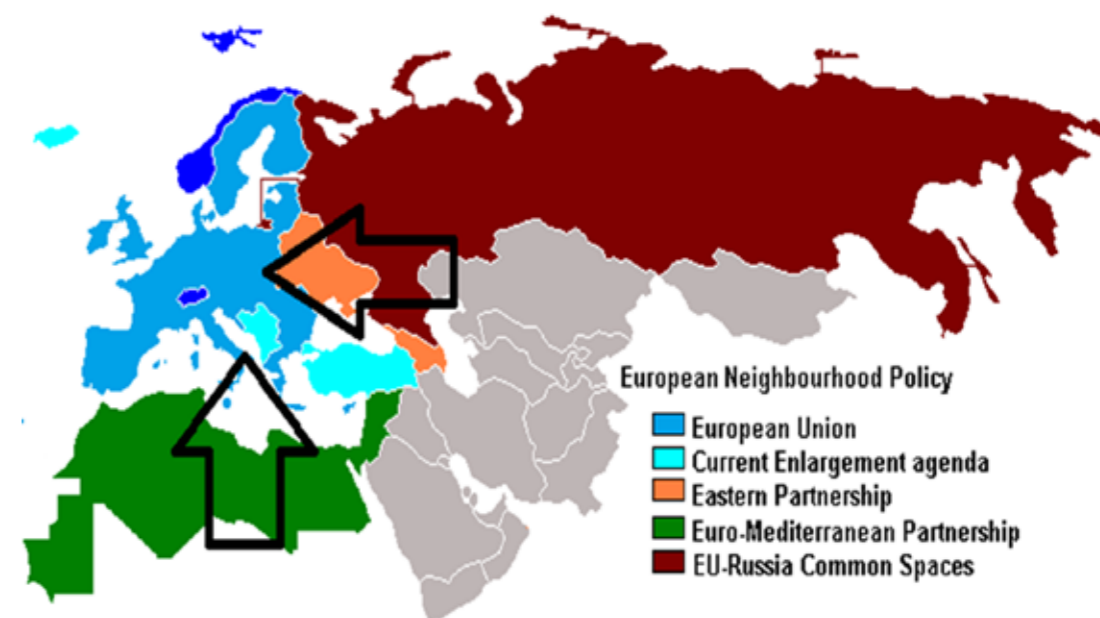
Ale nejen to. Konfliktem zdecimovaná Sýrie s dvanácti milióny uprchlíků uvnitř i vně země²¹ se stala hlavním zdrojem ohromné migrační vlny, která v letech 2015

a 2016 směřovala nekontrolovatelně do Evropy. A protože válka v Sýrii není jen obyčejnou občanskou válkou, ale skutečnou proxy válkou, v níž se střetávají jak oba klíčové směry nereformovaného islámského světa (sunnité vs. šiité), tak mocensko-politické zájmy jejich protektorů (Saúdská Arábie, Turecko, Írán), je více než pravděpodobné, že se tyto konflikty spolu s migrační vlnou budou přesouvat i na evropskou půdu. Jako bezpečnostní riziko to vyhodnocují prakticky všechny západní zpravodajské služby a potvrzují to i fakta o teroristických útocích v poslední době.

OBR.1:

Evropská sousedská politika a její výsledky. Modrá: státy EU; bledě modrá: jednání o rozšíření; oranžová:

Východní partnerství; zelená: Středomořské partnerství; hnědá: Rusko; černé šipky: tlak Ruska a migrační vlna (zdroj: Wikipedia, upraveno autorem)

Bankovní a dluhová krize z let 2008-12 a imigrační krize, která naplno propukla v roce 2015, se ovšem promítly nejen do oslabení EU ve vztahu k jejímu bezprostřednímu okolí. Společně s nezvládnutou snahou o prohloubení vnitřní integrace provázené komplikovanou ratifikací kontroverzní Lisabonské smlouvy v roce 2008 měly také zásadní dopad na oslabení její vnitřní soudržnosti. Výsledkem je hluboká propast mezi severem a jihem EU coby důsledek

Původní záměr politik evropských sousedství (Východní partnerství a Středomořské partnerství) – totiž aktivním přístupem stabilizovat poměry ve východním a jižním perimetru Evropy a dotčené země postupně integrovat do systému evropské spolupráce – se tak v důsledku chyb ze strany EU rychle zvrátil ve svůj pravý opak. Dotčené oblasti se nejen nepodařilo stabilizovat, ale naopak politický vývoj v těchto zemích se stal zdrojem nestability v samotné EU (**viz Obr. 1**).

dluhové krize, rozkol mezi západem a východem EU ohledně zcela rozdílného přístupu k imigraci a konečně Brexit coby nezamýšlený důsledek nepřiměřených integračních ambicí, jejichž vlajkovou lodí se stala Lisabonská smlouva. Smlouva měla ambici učinit EU globálním hráčem. Odchod Velké Británie ji odsuzuje do pozice globálního trpaslíka. Před dvaceti lety bylo klíčovým programem EU její rozšíření. Nyní je realitou její kontrakce.

²⁰ House of Lords, European Union Committee: „The EU and Russia: before and beyond the crisis in Ukraine“. Published February 20, 2015. Dostupné na: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/ldEUcom/115/115.pdf>

²¹ Dle údajů UNHCR z roku 2018, viz <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>

TŘI PROBLÉMY EVROPSKÉ UNIE

5.1. PROPAST MEZI SEVEREM A JIHEM.

Když bylo před dvaceti lety uvedeno v život euro – nejdříve jako platební jednotka užívaná v mezibankovním styku a od počátku roku 2002 i ve formě bankovek a mincí – proponenti projektu mu rýsovali zářnou budoucnost. Duchovní otec společné měny, kanadsko-americký ekonom Robert Mundell, který obdržel Nobelovu cenu za ekonomii za teorii optimálních měnových zón, jež se stala předlohou pro konstrukci evropské měnové unie, předvídal, že se euro stane „bezpečným přístavem“, který bude konkurovat dolaru.²² Očekával, že rozdíly mezi členskými státy budou postupnou konvergencí překonány, zejména díky výhodám spočívajících v nižších transakčních nákladech, transparentní tvorbě cen a racionalitě kapitálového trhu.

Ne všichni byli takoví optimisté. Například americký ekonom Martin Feldstein tehdy argumentoval, že kýžená konvergence pouhým působením měnové unie nenastane a že její přežití v časech recesí bude podmíněno buď soustavnými peněžními transfery z bohatších do chudších států, anebo výrazně zvýšenou mobilitou pracovních sil v opačném směru. Takových cílů ovšem nelze dosáhnout, aniž by měnovou unii neodkladně následovalo vytvoření unie rozpočtové, a ta není možná bez politické vůle, tedy bez vytvoření reálné politické unie. Feldstein šel ve své argumentaci ještě dál. V roce 1997 v esejí nazvaném „EMU a mezinárodní konflikt“ doslova napsal: „Evropská unie je chápána jako nástroj, jak snížit riziko další války mezi evropskými národy. Ale snaha uřídit měnovou unii a následný vývoj směrem k politické unii bude mít spíše opačný efekt. Namísto posílení vnitroeurovské harmonie a globálního míru povede

měnová unie a následná snaha o hlubší politickou integraci mnohem spíše k nárůstu konfliktů jak uvnitř Evropy, tak mezi EU a USA.“²³

Prvních deset let existence eurozóny nejprve dávalo za pravdu Mundellovi. Ekonomický růst v EU vytvářel polštář, který euru umetal cestu k důvěře. Ale bankovní a dluhová krize, která propukla v roce 2008, prokázala relevanci Feldsteinových závěrů. Názorně ukázala, že měnová unie tak, jak je konstruována, tedy na bázi sebeomezení členských států zavázaných plnit konvergenční podmínky dojednané v Paktu stability a růstu, může správně fungovat jen, když je „hezké počasí“. Když nastane „čas dešťů, hromů a blesků“, konvergenční kritéria se pro země v největších problémech stávají z důvodu nemožnosti devalvace svěřací kazajkou, měnová unie se otřásá v základech a zvyšuje politické napětí uvnitř členů i mezi nimi. Vlády ve většině zemí eurozóny – a ve všech státech jižního křídla – musely kvůli úsporné politice předčasně rezignovat. Ještě dobře si pamatujeme rétorickou válku mezi bankrotujícím Řeckem a jeho největšími věřiteli, kdy na jedné straně byla v řeckých médiích německá kancléřka karikována v uniformě s hákovým křížem a řečtí politici vznášeli nároky na reparace za 2.světovou válku, a na druhé straně někteří finští politici navrhovali, aby výměnou za finanční pomoc daly Athény do zástavy ostrovy v Egejském moři.

Krizi nakonec eurozóna přežila. Pomohla ji zažehnat Evropská centrální banka (ECB) a její bývalý šéf Mario Draghi, který v červenci 2012 oznámil, že „učiní vše pro záchranu eura, ať to bude stát cokoli“²⁴. Záchraný program, v jehož rámci ECB až do konce loňského roku masívně a pravidelně nakupovala dluhopisy členských států (v hodnotě téměř 40 mld.

22 Např. „Nobel Laureate Robert Mundell Sees Bright Future for Euro“ by James Devitt. Dostupné na: <http://www.columbia.edu/cu/news/02/01/robertMundell.html>

23 <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1997-11-01/emu-and-international-conflict>

24 Verbatim of the remarks made by Mario Draghi, ECB, July 26, 2012. Dostupné na: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp120726.en.html>

18
2018
200 JAHRE
KARL MARX
TRIER

eur měsíčně) uklidnil bankéře a věřitele a zachránil tak před platební neschopností Řecko, Itálii a další ohrožené státy.

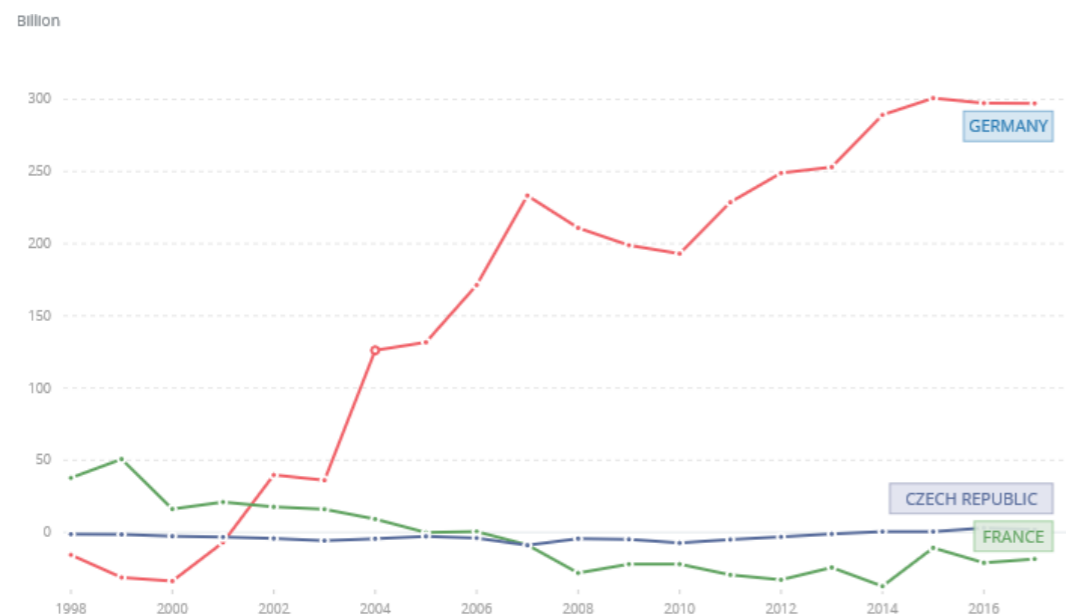
Předpovědi o krachu eurozóny, který předvídala většina euroskeptiků a jehož se obávali i mnozí eurooptimisté, se tak nenaplnily. Ostatně eurozóna samovolně zaniknout nemůže. Vyloučit členský stát jako například Řecko, čímž před časem vyhrožoval německý ministr financí, podle smluvních vztahů nelze. Vystoupit sice podle smluv možné je, ale státy v největších problémech to neudělají, protože by samy sebe vystavily neúměrnému tržnímu riziku, což názorně ukazuje příklad Řecka a nyní i Itálie.

Vystoupit by se za určitých okolností mohlo rozhodnout Německo – tak jako kdysi Slovinsko bylo první zemí, která se rozhodla odejít z bývalé Jugoslávie, protože už nechtěla dál doplácet na ostatní. Jenže je tu zásadní rozdíl. Zatímco Slovinci těžce nesli to, že byli ovládáni centrem v srbském Bělehradě, ECB sídlí v německém Frankfurtu a nastavení kurzu eura, na něj má zásadní vliv ECB, je pro Německo výhodné. Zvlášť patrné je to z čísel o zahraničním obchodě. **Obrázek 2** ukazuje přebytky

a deficity na běžném účtu platební bilance dvou klíčových členů eurozóny – Německa a Francie – za posledních dvacet let. Jestliže při vzniku eura byl francouzský zahraniční obchod v přebytku a německý v mírném schodku, již dva roky poté začal německý export strmě růst, zatímco francouzský účet se propadl do chronického deficitu. (Pozn.: V grafu je pro srovnání zařazeno i Česko, které členem eurozóny není. ČR vykazuje stabilně vyrovnaný účet platební bilance bez zásadních výkyvů. Není proto divné, že zatímco čeští exportéři, kteří jsou často subdodavateli německého exportně orientovaného průmyslu, čas od času za přijetí eura lobbují, je velká většina veřejnosti k euru skeptická, protože ji zajímá stejná otázka, jakou si kdysi pokládali Slovinci.)

Zkrátka kurz eura je příliš tvrdý pro Francii a příliš měkký pro Německo. Německý export z toho trvale těží. Naopak Francie se ocitá v pasti. Na jedné straně je pod tlakem Německa, aby svůj sociálně nákladný stát reformovala, na druhé straně pokus jakékoli vlády v Paříži o takové reformy tvrdě naráží na odpor obyvatelstva. Naposledy s tím byl koncem roku 2018 konfrontován prezident Macron.

OBR. 2:
Běžný účet platební bilance v letech 1998–2017: srovnání Německa, Francie a ČR. Údaje v mld. USD. Zdroj: Světová banka²⁵

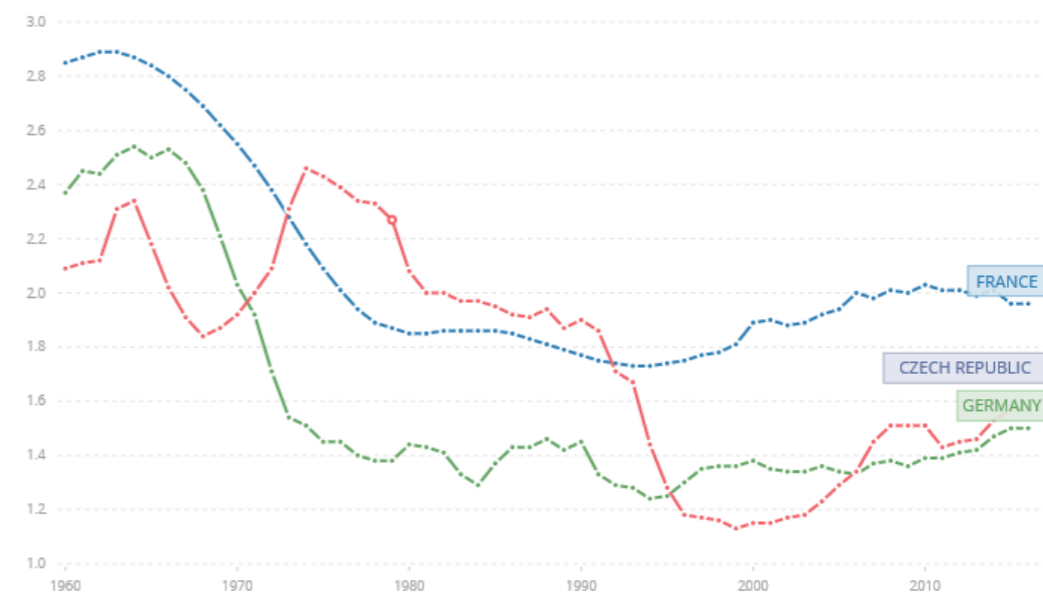

25 <https://data.worldbank.org/share/widget?end=2017&indicators=BN.CAB.XOKA.CD&locations=DE-FR-CZ&start=1998&view=chart> width='450' height='300' frameborder='0' scrolling='no' ></iframe>

Eurozóna tak přežívá a čeká na svou příští krizi. Sanace malého Řecka byla zvladatelná, ale ECB svůj program nákupu dluhopisů zastavila a až udeří recese příště, bude mít velký problém především Itálie. Její veřejný dluh už přesáhl 130 % HDP a není žádná naděje, že by se začal snižovat. Zatímco některé státy severního křídla EU, které byly krizí postiženy velmi tvrdě (Irsko, Lotyšsko), dokázaly snížit na povolenou mez dluhy (60 % HDP) i deficity veřejných financí (3 %), celkové zadlužení států jižního křídla (Portugalsko, Francie, Španělsko, Řecko) dál narůstá.

To, co eurozóna při svém vzniku slibovala, se nekoná. K žádné konvergenci za dvacet let nedošlo, naopak rozdíl mezi produktivním severem EU a zaostávajícím jihem se jen prohloubily. U příležitosti 20. výročí fungování eurozóny vydala agentura Bloomberg obsáhlé hodnocení ekonomického vývoje v jednotlivých členských státech²⁶. Studie je pak rozděluje – na základě deseti ekonomických kritérií – na státy, které na euru zjevně vydělaly, na státy, které na něm naopak jasně prodělaly, a konečně na skupinu zemí, které se pohybují někde mezi. Jednoznačným vítězem je Německo společně se státy, jejichž

OBR. 3:
Míra plodnosti v letech 1960–2016: srovnání Německa, Francie a ČR. Zdroj: Světová banka²⁷

26 <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-euro-at-20/>

27 <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=FR-DE-CZ>

V loňském roce přinesla německá média bombastickou zprávu o tom, jak byla v roce 2016 míra plodnosti v Německu nejvyšší od roku 1975 a dosáhla hodnoty 1,59.²⁸ Velký důvod k jáso tu ale není. Zajímavé je, že údaje za rok 2016 byly k dispozici až v roce 2018, což německé úřady vysvětlily tím, že změnily metodiku výpočtu. Detailnější analýza ovšem ukazuje, že míra plodnosti u žen, které jsou německými občankami, se mezi roky 2015 a 2016 zvýšila pouze z 1,43 na 1,46. S přihlédnutím k faktu, že německá vláda – tváří v tvář možné demografické katastrofě – investuje ročně do prarodinné politiky 45 mld. euro, to není moc zázračný výsledek. Zbylý nárůst do 1,59 totiž mají na svědomí cizinky (zejména občanky Turecka žijící v Německu), u nichž se za stejné období zvýšila míra plodnosti z 1,95 na 2,28. Konečně i francouzská čísla jsou ovlivněna větší porodností u přistěhovalců.²⁹

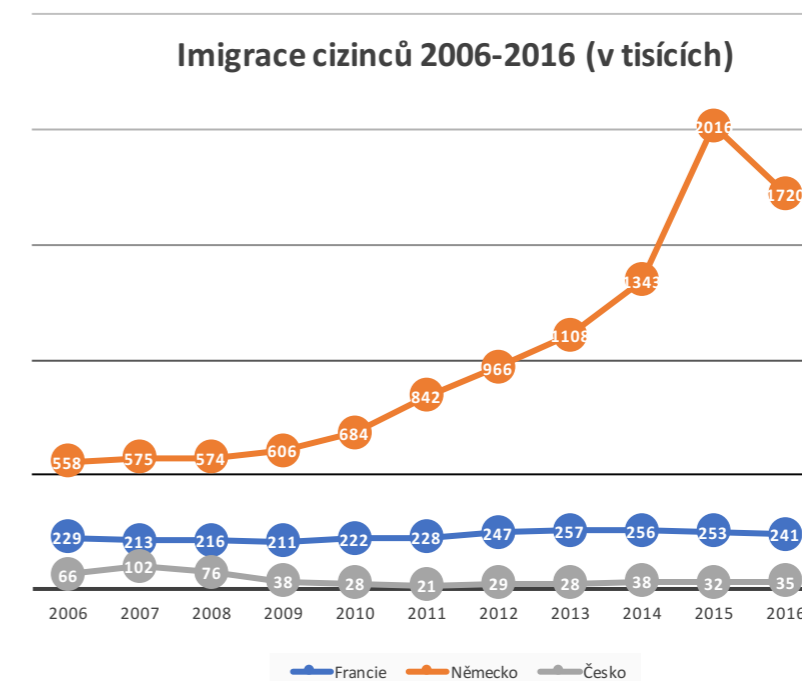
Tím se dostáváme k otázce imigrace. Nerodí-li se děti doma, existuje samozřejmě možnost si je opatřit jinak. Německá vláda nikdy otevřeně nepřiznala, že by její blahosklonný postoj k živelné migrační vlně z let 2015-2016 jakkoli souvisel se záměrem zajistit si přílivem imigrantů zlepšení domácí demografické bilance. Německá kancléřka Angela Merkelová hájila své rozhodnutí (s EU zcela nekonzultované) otevřít v srpnu 2015 německé hranice uprchlíkům a imigrantům humanitárními ohledy. Mnoho komentátorů vysvětlovalo německou „vítací kulturu“ (*Willkommenskultur*) odkazem na morální principy, včetně snahy německé společnosti odčinit viny za rozpoutání dvou světových válek, nebo také snahou Německa sejmout ze svých beder image bezcitnosti, která v době řecké finanční krize vedla ke známým karikaturám kancléřky v nacistické uniformě³⁰. Na tom jistě něco je, ale nevysvětluje to vše. Při detailnějším pohledu je trend posledních let podporující imigraci patrný. Ve dvou inkriminovaných letech přijelo do Německa s úmyslem se v něm dlouhodobě usadit více než tři a půl milionu cizinců, z nichž 1,2 milionu lidí byli žadatelé o azyl ze zemí vně EU. Tento bezprecedentní příliv cizinců vyvolal ve společnosti samozřejmě

značné napětí. Vláda, nevládní organizace i média ve snaze veřejnost uklidnit argumentovaly tím, že imigrace ve svém výsledku byla v posledním půlstoletí pro Německo přínosem.

Přirozený zájem o posilování pracovního trhu cizinci má v zemi už tradici. Jeden milión gastarbeiterů, kteří v letech 1955-64 přijeli do Německa na základě mezistátních dohod s Itálií, Španělskem, Řeckem a zejména Tureckem, nepochybně přispěl k německému hospodářskému zázraku. Začátkem sedmdesátých let se však všechny západoevropské státy potýkaly s ropnou a ekonomickou krizí a rostoucí nezaměstnanost přinutila německou vládu tento legální příliv imigrantů zastavit. Druhá velká imigrační vlna přišla začátkem devadesátých let v důsledku pádu železné opony a konfliktů na Balkáně. Také v tomto případě donutil Němce domácí politický tlak příliv lidí přibrzdit. V roce 1993 vláda kancléře Kohla prosadila v parlamentu tzv. azylový kompromis, podle něhož přistěhovalci z tzv. bezpečných zemí ztratili nárok na azyl, a sousední státy donutila uzavřít readmisní dohody, které usnadňovaly návratovou politiku. Tato opatření se později stala i základem pro sjednávání Dublinských dohod, které dodnes určují azylovou politiku EU. V zásadě lze říci, že až do začátku nového milénia byla německá přistěhovalcká politika vyvážená a dokázala pružně reagovat na ekonomické potřeby i politické možnosti.

K zásadnímu zlomu došlo v roce 2005 s přijetím nového imigračního zákona, který Německo definoval jako „přistěhovalcký stát“. Deklarovaný záměr se bohatě naplnil. Německo je dnes hned po USA státem s daleko největším přílivem imigrantů na světě. Brány pro vstup do země se zešíroka otevřely. Graf na **Obr. 4** ukazuje, jak po přijetí nového zákona každoročně a strmě rostl celkový příliv imigrantů do Německa, zatímco počty přistěhovalců do Francie nebo Česka zůstávaly na stabilní úrovni. Podle údajů OSN³¹ činil v roce 2017 podíl imigrantů na celkovém obyvatelstvu 14,8 %. Německo tím překonalo Velkou Británii (13,4) i Francii (12,2) a dostalo se téměř na úroveň USA (15,3).

OBR. 4: Imigrace do Německa, Francie a České republiky v letech 2006-2016. Zdroj: Data OECD³²

Problém ale není v absolutních číslech, která v poměru k počtu obyvatel stále ještě oscilují kolem standardu většiny západních zemí. Klíčová otázka zní, zda Německo bude v nastoleném trendu pokračovat, zda se mu podaří tak velký příliv cizinců integrovat a bude-li schopno vyhnout se chybám, které v minulosti učinily jiné země a které v konečném výsledku vedly ke vzniku různých ghett a tzv. „no go“ zón. Po trpkých zkušenostech se začleňováním do německé společnosti zejména tureckých gastarbeiterů (většina se oproti původnímu očekávání rozhodla v Německu trvale zůstat a jejich populace byla soustavně posilována jejich rodinnými příslušníky) stanovil nový imigrační zákon integraci přistěhovalců jako zákonnou povinnost. V mnoha zemích bývá proto německá integrační politika vydávána za vzor. Přesto hlubší analýza dnešní německé imigrační praxe nastoluje víc otázek, než dává uklidňujících odpovědí.

Státy, které v minulosti integrační politiku zanedbaly (např. Francie), jsou výrazně opatrnější při posuzování žádostí o azyl. Praxe Německa je v porovnání s tím značně benevolentní. Graf na **Obr. 5** ukazuje srovnání

počtu podaných žádostí o azyl v Německu, Francii, Švédsku a Polsku v posledních deseti letech. Zatímco počty žádostí ve Francii i Polsku, kam směřují uprchlíci z Maghrebu, resp. z Ukrajiny, zůstávají trvale na stabilní úrovni, žádosti podávané v Německu a ve Švédsku po roce 2012 strmě rostly. Běžně se to vykládá tím, že systém různých sociálních benefitů je pro přistěhovalce v posledně jmenovaných zemích natolik výhodný, že funguje jako magnet pro podávání žádostí. To je jistě logické vysvětlení tím spíš, že v momentě, když se Švédsko rozhodlo některé z těchto benefitů omezit, počet žádostí tam rapidně poklesl. Nicméně zajímavá je i statistika o vyřizování již podaných žádostí, kterou uvádí Azylová informační databáze AIDA³³. Zatímco u prvotních žádostí podaných v Německu bylo v roce 2017 vyřízeno 43 % kladně a 57 % záporně, činí analogická čísla ve Francii 27 % pozitivních a 73 % negativních odpovědí. Ještě markantnější je rozdíl u odvolávacích řízení. Zatímco úřady v Německu postupují benevolentně a líně (32% odvolání je posouzeno negativně, 22% kladně a 46 % čeká na rozhodnutí), úřady ve Francii konají rychle a tvrdě (vše vyřízeno, 83 % žádostí odmítnuto, 17 % přijato).

28 <https://www.dw.com/en/germanys-fertility-rate-hits-43-year-high/a-43163756>

29 Např. podle údajů Pew Research Center byla ve Francii v letech 2005-10 míra plodnosti u nemuslimské populace 1,9, zatímco u muslimské populace dosahovala 2,8. Podrobně: The Future of the Global Muslim Population. Pew Research Center's Forum on Religion and Public Life, January 2011

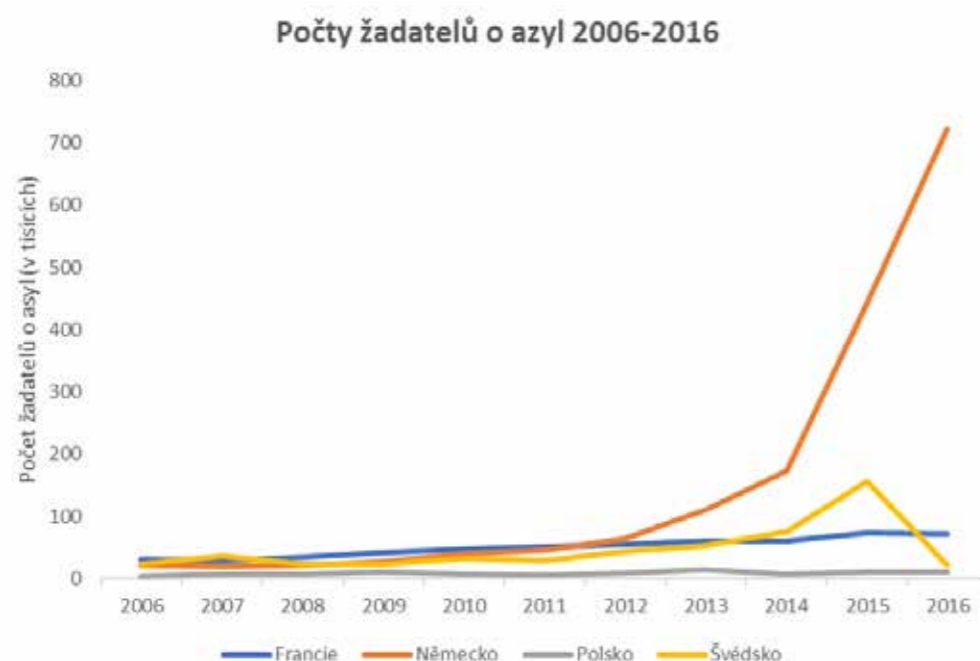
30 Viz např.: https://www.nytimes.com/2015/09/23/world/europe/as-germany-takes-in-refugees-it-also-rehabilitates-its-image.html?_r=1

31 <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/da>

32 <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG>

33 <https://www.asylumineurope.org/reports/country/france/statistics>

OBR. 5:
Počty žadatelů o azyl ve Francii, Německu, Švédsku a Polsku. Zdroj: OECD³⁴

Právě benevolentní politika Německa a Evropské komise v době vrcholící migrační krize vyústila v rozkol uvnitř EU mezi západem a východem. Když se v létě 2015 Maďarsko, které bylo migrační krizí (jako vstupní země do schengenského prostoru na balkánské trase) postiženo nejvíce, rozhodlo postavit na hranici se Srbskem plot a důsledně tím naplňovat závazek chránit vnější schengenskou hranici, bylo za to Evropskou komisí i Německem tvrdě kritizováno. Německá firma pod tlakem vlády dokonce odmítla dodat na plot stavební materiál. V létě 2015 předseda EK Jean-Claude Juncker na doporučení Německa, podpořeného Francií, předložil návrh na zavedení povinných kvót, které by podle mandatorního klíče rozdělávaly uprchlíky do jednotlivých států EU. Česko, Maďarsko, Polsko i Slovensko se proti návrhu razantně vymezily. Odmítly ho jednak z principu a zároveň logicky argumentovaly, že návrh v praxi ani nemůže fungovat, protože přijaté imigranty nelze uvnitř schengenské zóny volného pohybu nijak přinutit k tomu, aby zůstali právě v zemi, kterou jim systém přidělí. V reakci na to Rada EU, na návrh Německa³⁵ a po velmi nestandardní proceduře většinového hlasování, vísegrádské státy silou přehlasovala a návrh EK schválila.

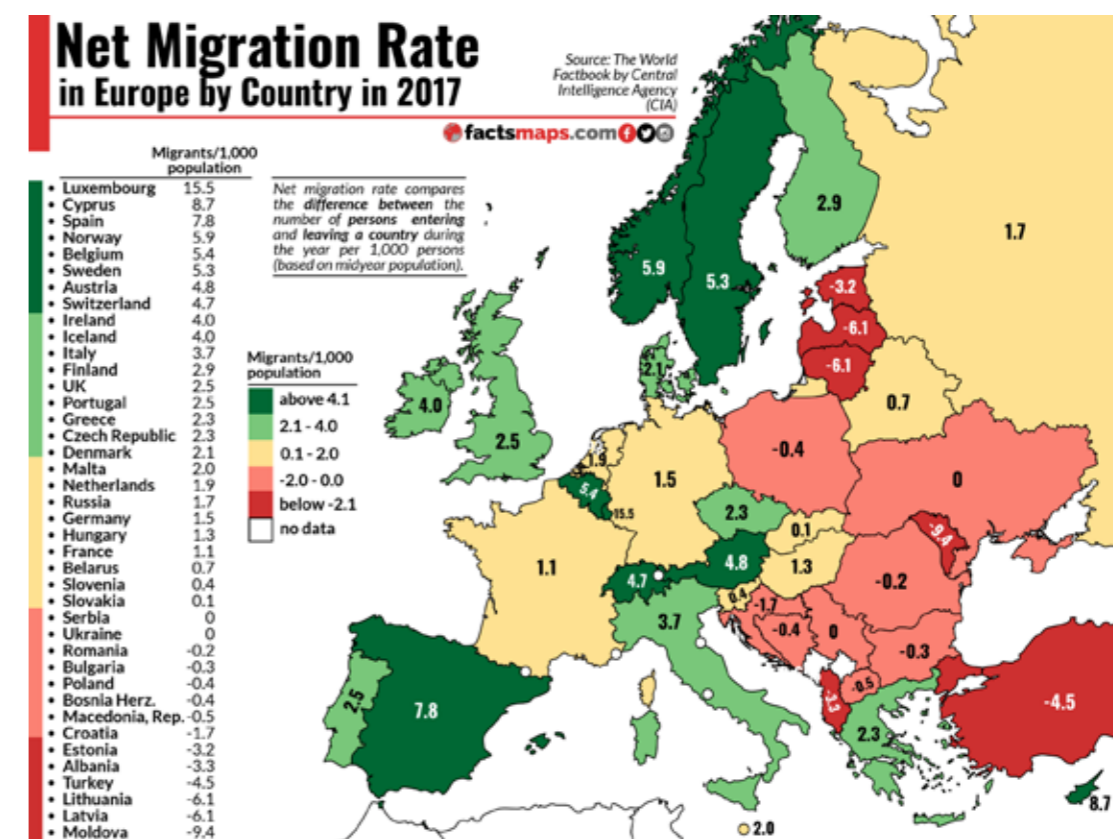
Následný vývoj dal vísegrádským zemím za pravdu. Především systém mandatorních kvót zcela selhal i v těch státech EU, které ho hlasováním podpořily. Ze 120 tisíc běženců, které EK v roce 2015 navrhla k relokaci z Řecka a Itálie, se do roku 2018 podařilo umístit jen 31 tisíc lidí. Systém je nefunkční a EU ho mezitím v tichosti opustila. O ukončení horké krize na tzv. balkánské migrační cestě se nejdřív zasloužil tehdejší rakouský ministr zahraničí a nyníjší kancléř Sebastian Kurz, který jako první z politiků ze starších členů EU pochopil vnitropoliticky destabilizační dopad nekontrolované imigrace a který si – přes nesouhlas Německa a Řecka – svolal do Vídně představitele Makedonie, Srbska a dalších tranzitních zemí a přiměl je k uzavření hranic. Teprve následně se pod tlakem bavorské konzervativní CSU probudila i německá kancléřka, která jménem EU dojednala dohodu s Tureckem o ochraně hranice v Egejském moři. Proud lidí přes Balkán se zastavil. Jasně se ukázalo, že běženci se dávají do pohybu, když dostanou signál, že mají zelenou, a rozsvítí-li se červená, proud se zastaví, dokud se zelená nerozsvítí někde jinde. V roce 2017 se hlavní migrační cestou stala centrální trasa přes Itálii, kterou ovšem rázně utnul v létě 2018 nový italský ministr vnitra Matteo Salvini, když

uzavřel italské přístavy s tím, že nebude podporovat byznys nevládních organizací s nelegální migrací, a v parlamentě hladce prosadil výrazné zpřísnění azylové legislativy. V reakci nato otevřel přístavy španělský socialistický premiér Pedro Sanchez, takže se proud přesměroval na západní středomořskou migrační trasu. Nakonec ale i vláda v Madridu v lednu 2019 šlápla na brzdu, protože jí benevolentní přístup začal doma působit problémy.

Ale zpět ke střední a východní Evropě. Častá obvinění v západních médiích z nedostatku solidarity a z nadměrné xenofobie v tomto regionu nejsou na místě. V Polsku nebo Česku se bez problémů integrují ve velkých počtech např. imigranti z Ukrajiny nebo Vietnamu. Podíl přistěhovalců na celkové populaci např. Česka nebo Maďarska trvale roste a nyní dosahuje 5 %. Ještě zajímavější jsou trendy v poslední době. Porovnáme-li například údaje o celkovém saldu migrace (tj. imigrace mínus emigrace na tisíc obyvatel v jednotlivém roce), jsou podle databáze

OSN³⁶ čísla za roky 2010-15 v případě Česka (+1,13) naprosto srovnatelná třeba s Francií (také +1,13) a výrazně vyšší než u Nizozemí (+0,7). Migrační salda v případě Polska, Rumunska a Bulharska jsou pak mírně negativní, ale to je primárně dáno větším počtem jejich obyvatel pracujících v cizině. Zkrátka volný pohyb lidí uvnitř EU umožňuje pružnou reakci na potřeby pracovního trhu. Údaje za rok 2017, jak je uvádí databáze CIA³⁷ (viz **Obr. 6**), jsou ještě zajímavější: ČR má více pozitivní migrační saldo (+2,3) než Nizozemí (+1,9) či Francie (+1,1). Nižší saldo má i Německo (+1,5), což je obzvláště zajímavé, uvažíme-li vysokou míru imigrace do této země (viz Obr. 4). Znamená to jediné: velký počet Němců se zároveň přesouvá do zahraničí, a to v situaci, kdy německý HDP roste (2,2 %) srovnatelně s průměrem EU a rekordně nízká nezaměstnanost (3,5 %) byla k průměru EU poloviční. Pohybem za prací to tedy vysvětlit nelze, spíš jde o útek v obavách před napjatou situací doma v důsledku nekontrolovaného přílivu běženců.

OBR. 6:
Saldo migrace v evropských zemích v roce 2017. Převzato: The World Factbook by CIA.

34 <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG>

35 <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/germany/11873936/Eastern-European-countries-may-be-forced-accept-quotas-for-migrants.html>

36 <http://data.un.org/Data.aspx?d=PopDiv&f=variableID%3A85>

37 <https://www.cia.gov/LIBRARY/publications/the-world-factbook/rankorder/2112rank.html>

Přesně tyto obavy v zásadě formovaly postoj visegrádských zemí k řešení migrační krize. Zjednodušeně lze říci, že je to strach lidí z invaze přistěhovalců ze zemí plných mešit do zemí vyprazdňujících se kostelů (s výjimkou Polska). Je to také strach lidí o jejich vlastní bezpečnost, protože podíl imigrantů z těchto zemí nejen na vyšší míře kriminality, ale i na teroristických útocích (např. v Paříži v listopadu 2015) je neopominutelný. Faktem je, že podíl muslimské populace na celkovém obyvatelstvu států západní Evropy se v posledních dvou dekádách dramaticky zvyšuje. A faktem také je, že obyvatelstvo střední a východní Evropy netrpí a ani nemůže trpět obecně sdíleným pocitem viny za kolonialismus, který nyní determinuje dominantní levicový diskurz v západní Evropě. Naopak třeba historická paměť a identita Maďarů je postavena na obraně Evropy před osmanskou invazí.

Obavy navíc posiluje demografická projekce do budoucnosti. Koncem roku 2017 zveřejnila respektovaná organizace Pew Research Center³⁸ podrobnou analýzu podílů muslimů na celkové imigraci do Evropy v letech 2010-2016. Podle ní z celkového počtu 7 milionů imigrantů bylo víc než polovina muslimů (3,7 mil.). Počítají-li se jen uprchlíci, byl podíl muslimů dokonce 78 %. Již dnes dosahuje podíl muslimů na celkové populaci EU 5 % a v některých zemích je mnohem vyšší (Francie 8,8 %, Švédsko 8,1 %). Ještě zajímavější jsou ve zmíněné analýze scénáře možného růstu podílů muslimské populace do roku 2050. V případě scénáře, který předpokládá udržení trendu zvýšené imigrace z posledních let, Pew Research Center odhaduje, že podíl muslimů na populaci EU stoupne na 14 % s tím, že v případě Francie dosáhne 18 %, v případě Německa bude atakovat 20 % a v případě Švédska dokonce 30 %. Jiný scénář naopak pracuje s možností, že se muslimské přistěhovalce úplně zastaví. I v takovém případě se podíl muslimů na celkové populaci EU zvýší, ale jen na 7,4 % s tím, že největší bude ve Francii (12,7 %), Švédsku a Belgii (obě země 11,1 %).

Není pochyb o tom, že právě německá „vítací kultura“ výrazně přispěla k bezprecedentním volebním vítězstvím konzervativců v Polsku (Jaroslaw Kaczynski, 2015) i v Maďarsku (Viktor Orbán, 2018),

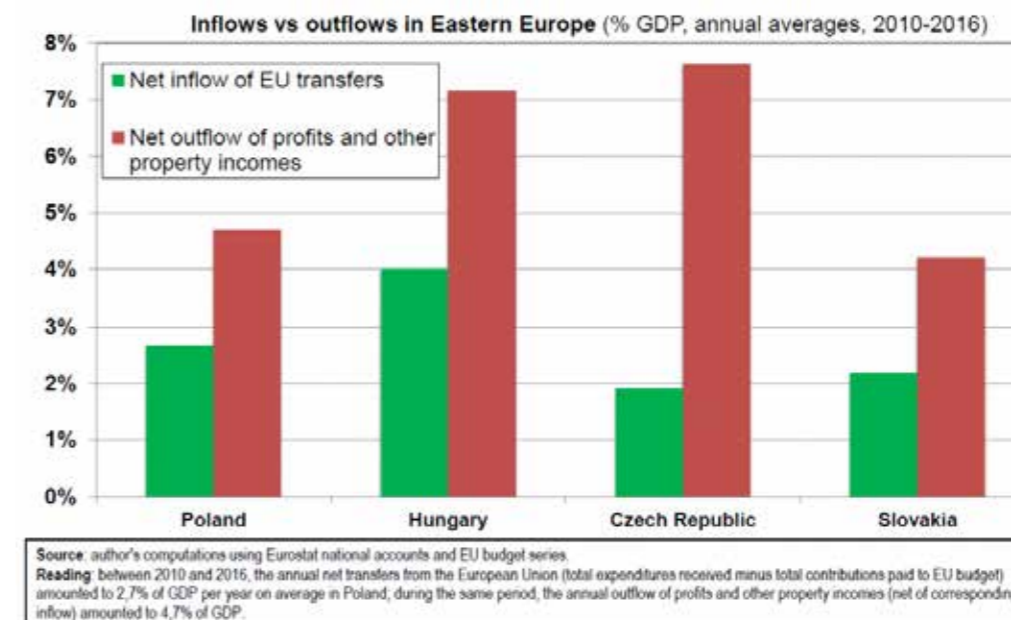
jakož i populistických formací na Slovensku (Robert Fico, 2016) a v Česku (Andrej Babiš, 2017). Rozkol mezi východem a západem se ještě prohloubil. Pozoruhodné je, že z různých kroků ze strany EU v poslední době vyplývá, že konzervativci vadí Bruselu víc než populisté. Terčem není ani tak Česko, jehož premiér čelí vyšetřování kvůli konfliktům zájmů při čerpání evropských peněz, a už vůbec ne Slovensko, jehož premiér rezignoval kvůli spojení s mafií, ale primárně Maďarsko, a ještě víc Polsko. Nejprve EK poslala v roce 2017 žalobu k Soudnímu dvoru EU proti Česku, Maďarsku a Polsku za odmítnutí podřídit se povinným kvótám. Vloni pak EK zažalovala Polsko kvůli jeho justiční reformě, když už před tím zahájila s Varšavou ze stejného důvodu řízení podle článku 7 Smlouvy o EU, které může vést až k odnětí hlasovacích práv. V žargonu EU se mu říká „atomová bomba“. A konečně v září 2018 odhlasoval Evropský parlament doporučení EK, aby zahájila stejné řízení i s Maďarskem, kvůli údajnému porušování evropských hodnot. Odnětí hlasovacích práv podle článku 7 ovšem vyžaduje jednomyslnost, která je s ohledem na spojení Maďarska a Polska nedosažitelná. Právě proto loni navrhl předseda EK Juncker, aby se rozhodování o rozpočtu EU napříště spojilo s posuzováním stavu právního státu v členských zemích. V této proceduře je totiž možné využít většinové hlasování.

Visegrádské státy se ovšem mohou snažit o takové vydírání postavit sebevědoměji, než se na první pohled zdá. Když EK spolu s Francií a Německem vyčítají zejména Polsku a Maďarsku nedostatek solidarity a vděčnosti, argumentují tím, že všechny visegrádské země dostaly od roku 2007 z rozpočtu EU celkem 150 miliard euro. Ale z visegrádské perspektivy může být bilance interpretována zcela opačně. Zejména díky levné pracovní síle a nižším výrobním nákladům je návratnost západních kapitálových investic v této části Evropy velmi vysoká. Francouzský ekonom Thomas Picketty, který je mimochodem vzývaný dnešní západoevropskou levicí coby rocková hvězda, loni prokázal, že výše dividend, které si majitelé zahraničních firem stahují z visegrádských zemí, zdaleka převyšují objem veřejných finančních prostředků, které putují opačným směrem³⁹. Vezmeme-li jako příklad Česko, tak podle údajů Eurostatu představovala v letech 2010-16 celková výše dividend

a jiných příjmů z majetku, které otekly do zahraničí, v průměru 7,6 % HDP, zatímco roční transfery peněz z EU do Česka dosahovaly jen 1,9 % HDP. Rozdílů u

dalších visegrádských zemí jsou podobné (viz **Obr. 7**). Český ekonom Karel Kříž v této souvislosti mluví o střední Evropě jako o „krmelci Evropy“.

OBR. 7:
Příviv a odliv kapitálu v zemích V4. Hnědá: odliv v dividendách a dalších příjmech z majetku; zelená: příviv z fondů EU. Převzato: Thomas Picketty Blog

Zároveň je zjevné, že problém nespočívá jen v rozdílných pohledech na míru solidarity či objem finančních transferů. Spory pramení také z divergujících kultur a politik. Visegrádské země mohou mít snadno pocit, že dnešní EU je velmi odlišná od té, do níž v roce 2004 vstupovaly. Její ekonomické, sociální a environmentální politiky jsou daleko víc intervenční. Pojem „liberální“ zcela ztratil svůj původní význam a pojem „konzervativní“ se stal málem sprostým slovem. Být konzervativní dnes v EU znamená vysloužit si nálepkou nacionalismu a extrémní pravice. Eurounijní mainstreamové agendě teď dominuje sociální inženýrství a politický progresivismus s neomarxistickými kořeny, který slibuje štěstí každému jednotlivci a každé menšině, a který potřebu sounáležitosti ve většinovém společenství sdílených tradic a hodnot považuje za zpátečnictví. Nebylo proto až tak překvapivé, když předseda EK Juncker odhaloval v Trevíru na jaře 2018 sochu Karla Marxe vyrobenou za čínské peníze, čímž hluboce urazil všechny oběti komunistické totality.

Dnešní Evropa má jedno společné. Vládou jí lidé, kteří dospívali kolem roku 1968. Rozdíl je ovšem ten, že v Paříži mávali na barikádách duhovými vlajkami proti buržoazním konvencím, zatímco v Praze čelili

sovětským tankům vlajkou se státní trikolórou. Právě na tomto pozadí je dobré posuzovat jak kontroverzní Orbánovu kritiku liberální demokracie, tak společné prohlášení Orbána a Kaczynského o potřebě reformovat EU cestou „kulturní kontra-revoluce“.

5.3. BREXIT A ZTRÁTA EVROPSKÉ ROVNOVÁHY

V červnu 2016 prožila Evropa šok. Navzdory všeobecnému očekávání se Britové v referendu vyslovili pro odchod z EU. Při vysoké účasti přes 72 % oprávněných voličů hlasovalo pro brexit téměř 52 % lidí, zatímco pro setrvání jen málo přes 48 %. V absolutních číslech činil rozdíl víc než 1 a čtvrt miliónu lidí, byl tedy nezanedbatelný. Zastánci setrvání vyhráli pouze v Londýně a jeho bezprostředním okolí, ve Skotsku a ve větší části Severního Irska. Jinde převážili příznivci odchodu.

Výsledek referenda byl diametrálně odlišný od referenda v červnu 1975, ve kterém se Britové, vedení konzervativním premiérem Edwardem Heathem, rozhodli do tehdy ještě Evropského společenství (ES) vstoupit. Při nižší účasti (necelých 65 %) tenkrát hlasovalo přes 67 % voličů „ano“ a necelých 33 % „ne“. V absolutních číslech byl rozdíl bezmála 9 miliónu hlasů, tedy naprosto přesvědčivý výsledek. Zajímavý je i pohled

38 <http://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>

39 <http://picketty.blog.lemonde.fr/2018/01/16/2018-the-year-of-europe/>

z hlediska volební geografie. Jestliže v roce 1975 měla evropská integrace nejvíc příznivců v severní a východní Anglii (až 75 %), v roce 2016 bylo právě v těchto oblastech nejvíc přívrženců brexitu (přes 70 %).

Co se tedy stalo, že se za čtyřicet let vnímání evropské integrace ve Velké Británii tak naprosto zásadně proměnilo? Změnila se tolik Británie? Anebo se spíš změnila EU? Či ještě jinak: postavila se Británie k EU zády, nebo se brexitem naplnilo to, po čem někteří členové EU dávno toužili a tak či onak se na něm i podepsali?

Pravdou je, že Francie v minulosti dvakrát (1963, 1967) zablokovala přihlášku Velké Británie do ES, přestože ji ostatní členské země (Belgie, Itálie, Lucembursko, Německo a Nizozemí) podporovaly. Tehdejší francouzský prezident Charles De Gaulle vášnivě argumentoval, že britská hospodářská, sociální a zemědělská politika je s evropskou „nekompatibilní“⁴⁰, že se Londýn stane v Evropě trojským koněm USA. Pravdou také je, že s prohlubující se integrací EU od počátku devadesátých let měla Británie stále větší problémy. Jednotný evropský akt, který byl podepsán v roce 1986 a zakládal společný trh, ještě Británie bez problémů ratifikovala (na rozdíl třeba od Dánska). Další dvě velké smlouvy (Maastrichtská smlouva z roku 1992 a Lisabonská smlouva z roku 2007), které významně prohloubily politickou integraci, však už v Británii prošly se značnými obtížemi a jen proto, že si Londýn vyjednal významné výjimky a vyhnul se pořádání referend. Cenou za to však bylo postupné vnitřní štěpení Konzervativní strany. Pro pořádek ovšem uvedme, že s ratifikacemi těchto smluv měly obrovské potíže právě ty státy, které se rozhodly referenda uspořádat, někdy dokonce opakovaně (Dánsko, Francie, Irsko, Nizozemí).

Když volby do Evropské parlamentu v roce 2014 vyhrál v Británii Nigel Farage v čele strany UKIP, která měla odchod z EU jako svůj hlavní cíl, bylo jasné, že je zaděláno na problém. Nikdy dřív se totiž nestalo, aby v britských celonárodních volbách vyhrála jiná strana než konzervativci nebo labouristi. David Cameron,

britský konzervativní premiér, proto zahrál vabank. Před parlamentní volbami v roce 2015, které nakonec suverénně vyhrál, veřejně slíbil, že o budoucnosti země v EU uspořádá referendum. Kalkuloval s tím, že se mu podaří s EU sjednat dodatečné úpravy evropské legislativy (kontrola migrace, posílení vnitřní demokracie, omezení role Evropského soudního dvora) a výsledek těchto jednání pak prodá voličům v kampani před referendem. Tento kalkul mu nevyšel. Ochota klíčových členů EU (zejména Německa a Francie) vyjít britské vládě vstříc byla nulová. Všichni argumentovali potřebou hájit stávající právo. Cameron nedostal, co potřeboval, a referendum, ač obhajoval setrvání Británie v EU, prohrál.

Jako už mnohokrát v minulosti se ukázalo, že „vděk“ není kategorií, s níž by pracovala mezinárodní politika.⁴¹ Když se více než deset let před tím dojednávalo rozšíření EU o střední a východní Evropu, většina starších členů EU v čele s Německem a Francií si v obavách o svůj pracovní trh vyjedнала výjimky na jeho dlouhodobou ochranu. Naopak Británie tehdy svůj pracovní trh otevřela okamžitě a bez omezení. Když po letech žádala kvůli domácím problémům o pochopení, žádnou odměnu za svou principiální politiku nedostala.

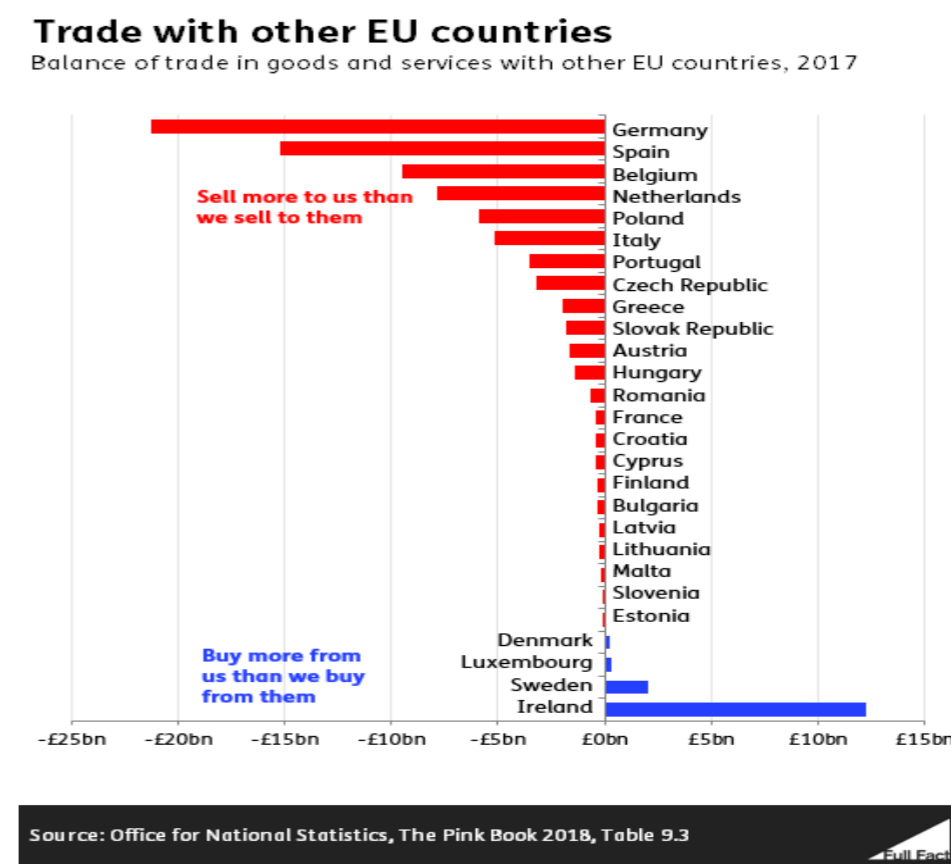
Není tajemstvím, že brexit část politiků v západní Evropě přivítala s úlevou, že odejde potíživý a že exemplární ponižování, jemuž bude Británie v rozvodovém řízení vystavena, poslouží jako odstrašení. V živé paměti je vyjádření německého europoslance Martina Schulze, který žádal „co možná nejtvrdší brexit“⁴². Pokud jde o postoje veřejnosti, názory v EU se liší. Zatímco ve Skandinávii, Polsku nebo Česku je odchod Británie chápán jako ztráta, lidé ve Francii ho spíš podporují. V průzkumu veřejného mínění v roce 2017 pro YouGov⁴³ 38 % Francouzů brexit přivítalo a jen 32 % si přálo, aby Británie v EU zůstala. Právě proto je divné, proč si sedmadvacítka EU vybrala jako hlavního vyjednavče francouzského politika Michela Barniera. Jeho nekompromisní postoj ve věci trvalé platnosti tzv. irské pojistky, který vedl k odmítnutí dohody

v britském parlamentu v lednu 2019, svědčí o tom, že Schulzova slova padla na úrodnou půdu.⁴⁴

V britské kampani před referendem se hodně argumentovalo tím, jak může brexit Velkou Británii ekonomicky poškodit. Ve srovnání s tím je pozoruhodné, jak málo se dnes mluví v Evropě o tom, jak brexit poškodí sedmadvacet zbylých států EU. Z tvrdých dat o vzájemném obchodě přitom vyplývá, že v případě tvrdého brexitu může EU ztratit víc než Británie. Statistika uvádějí, že celková obchodní

výměna mezi EU a Británií se sice v letech 1999-2017 nijak závažně nezvyšovala, ale za to trvale a výrazně rostl deficit v neprospěch Británie. Od 12 mld. liber v roce 1999 až na 72 mld. v roce 2017.⁴⁵ Jinými slovy: EU na volném obchodu bez překážek vydělává výrazně víc. Situace ovšem není pro jednotlivé státy EU stejná. Země, které mají největší přebytek v obchodu s Británií (Německo, Španělsko, Belgie, Nizozemí, Polsko, Česko), budou poškozeny podstatně víc než státy, které mají bilanci v zásadě vyrovnanou (např. Francie, viz **Obr. 8**).

OBR. 8:
Obchod mezi státy EU a Británií. Převzato z The Pink Book, vyd. Office of National Statistics.

Nejde ale jen o ekonomiku a tvrdá data. EU může s odchodem Velké Británie přijít podstatně o víc. Může přijít o svou vnitřní rovnováhu, která ji drží pohromadě.

Až dosud dominantně určovaly agendu a výsledky vyjednávání tři klíčové evropské mocnosti: Francie, Německo a Velká Británie. Vnitřevropská rovnováha byla výsledkem komplexního balancování uvnitř

pomyslného trojúhelníku s vrcholy v Berlíně, Londýně a Paříži. Ostatní menší nebo ekonomicky slabší státy mohly mít jistotu, že jejich životní zájmy byly v zásadě ošetřeny, i když ony samy neměly sílu a vliv je prosadit. V oblasti obrany a bezpečnosti hrály Británie a Francie roli jestřábů, kteří disponují jaderným odstrašením a intervenční schopností, zatímco pacifistické Německo bylo pověstnou holubicí. V oblasti ekonomiky byli tahouny rozvoje a

40 http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/27/newsid_4187000/4187714.stm

41 Felix Schwarzenberg (1800-1852), ministerský předseda Habsburské říše, vstoupil do dějin jako politik, který úspěšně potlačil povstání v rámci tzv. jara národů v roce 1848. K potlačení revolty v Maďarsku si sjednal pomoc ruského cara. Když byl později tázán, zda může Rusko počítat s rakouským vděkem, údajně odpověděl, že „Rakousko bude svět šokovat hloubkou své nevděčnosti“. Jeho výrok byl pak hojně připomínán zejména během Krymské války (1853-56), když Rakousko odmítlo podpořit Rusko.

42 <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/29/martin-schulze-profile-left-wing-europhile-wants-hardest-brexit/>

43 <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2017/09/04/french-public-are-more-likely-want-uk-leave-stay-e>

44 Tento text byl odevzdán do tisku koncem ledna 2019 a nemohl předvídat výsledky jednání a výslednou podobu brexitu.

45 <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7851/CBP-7851.pdf>

inovací výkonní Němci a liberální Britové, zpomalovali je etatičtí Francouzi. A v oblasti politické integrace hrál roli motoru tandem Francie a Německa, zatímco Británie šlapala na brzdu. Celý trojúhelník držel EU v gravitačním poli Západu. Euroatlantický rámec a

spojenectví s USA (NATO) garantovaly, že Západ si uchová své výsadní postavení v globální soutěži (viz. **Obr. 9**). Vnitřní soudržnost a vzájemnou komunikaci posilovala angličtina jako unijní *lingua franca*.

OBR. 9:

Evropská rovnováha. Modře: EU s Británií. Černě: tandem Německo – Francie. Červeně: severojižní osa. Zdroj: autor

Bez Velké Británie bude gravitační tíha spočívat na tandemu Německo – Francie. Trojúhelník nahradí osa Paříž – Berlín. Je ovšem velkou otázkou, zda tyto dvě země budou schopny udržovat křehkou evropskou rovnováhu. Němci i Francouzi udělali v minulosti hodně pro vzájemné smíření, ale to ještě nic nevypovídá o interakci v širším rámci. Důvody k pochybnostem jsou značné. Za prvé je otázka, jak bude tandem atraktivní a srozumitelný pro ostatní, zda dokáže působit jako měkká síla. Anglie byla sexy, určovala populární trendy. Německo je se svou formalistní kulturou sice důsledné, ale příliš těžkopádné. Francie sice dokáže inspirovat, ale bývá málo srozumitelná. Jednoduchá komunikace v angličtině bude odsunuta do pozadí. Když v lednu 2019 podepisovali Emmanuel Macron s Angelou Merkelovou novou Cášskou dohodu, ještě týden po podpisu nebylo na internetu k dispozici anglické znění. Přestože se oba zaklínali tím, že dohoda je příkladem

pro celou EU, Evropané, kteří nevládnou němčinou ani francouzštinou, si nemohli ověřit, co všechno její text obsahuje. Za druhé je neoddiskutovatelnou realitou nerovnovážený vztah Německa a Francie. Němců je víc, hospodářsky jsou silnější a výkonnější. Člověk nemusí být ornitolog, aby pochopil, jak se může pomyslný dialog mezi orlicí a kohoutem vyvíjet. A za třetí je tisíciletou tradicí mezinárodních vztahů, že slabší má tendenci vyvažovat silnějšího. Osa Paříž – Berlín vede od západu na východ a sahá až někde do Moskvy (**Obr. 9**), což je spíš důvod k obavám. Ty mohou být posíleny i rostoucí emancipací v Berlíně a Paříži, pokud jde o vztah k USA a NATO. Merkelová i Macron opakovaně prohlašují, že se na Donalda Trumpa nechtějí spoléhat.

Tendenci k vyvažování budou mít i ostatní členové EU. Bude-li se unijní agendu snažit jednostranně určovat západovýchodní osa dvou mocností, jak

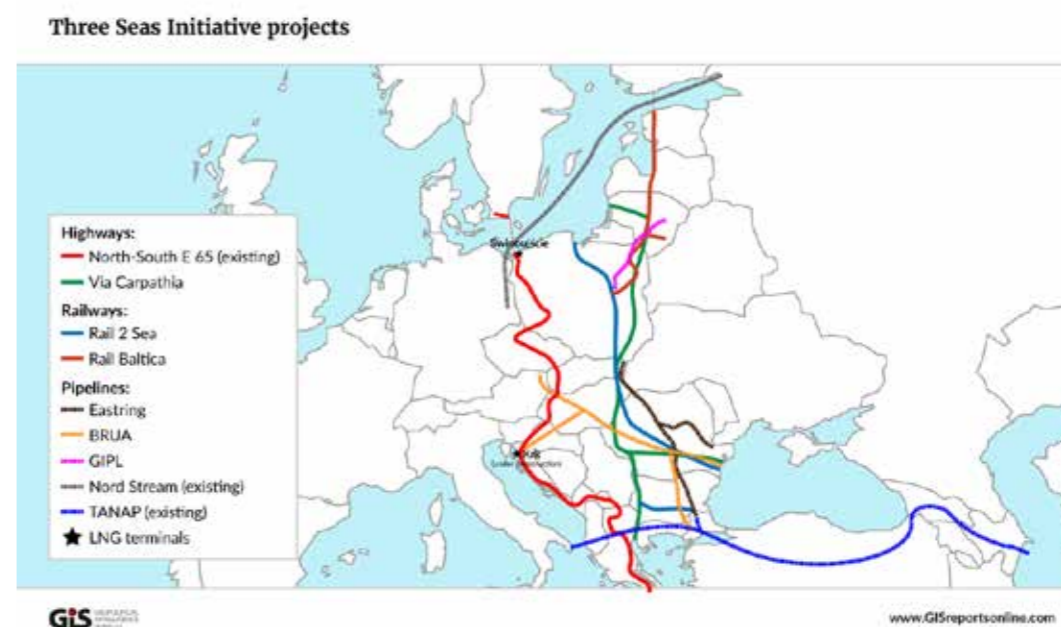
ostatně naznačil podpis Cášské smlouvy, přirozenou korekcí bude snaha posílovat osu ve směru sever – jih (**Obr. 9**). O společné politické a ideové reakci Polska a Maďarska na lavinu levicového progresivismus jsme se již zmínili. Spolupráci Visegrádské čtyřky posílil společný nesouhlas s imigrační „vítací kulturou“, přičemž v poslední době tu nacházely Česko, Maďarsko, Polsko i Slovensko mnoho společných zájmů i s Rakouskem, Itálií nebo Dánskem. V hospodářské oblasti začalo Polsko společně s Rumunskem a Chorvatskem organizovat tzv. Trojmoří (*Trimarium*), iniciativu, která sdružuje dvanáct zemí mezi Baltickým, Černým a Jaderským mořem a která si klade za cíl posílit dopravní, energetickou a digitální infrastrukturu spojující sever a jih EU, zejména podél její východní hranice.⁴⁶ Jde zjevně o reakci na to, že většina projektů financovaných ze zdrojů EU směřovala do infrastruktury spojující západ a východ Evropy, což bylo primárně v německém a ruském

hospodářském zájmu. Německé rozhodnutí vybudovat dvě větve plynovodu Nord Stream dalo iniciativě Trojmoří nový impuls. Už nejde jen o finanční zdroje, ale i vitální bezpečnostní a strategické zájmy jeho účastníků v možné konfrontaci s hybridními hrozbami ze strany Ruska (viz **Obr. 10**).

Naopak v reakci na brexit, eurokriži a s ní spojenou snahu Francie vytvořit ekonomickou vládu v eurozóně zformovalo Nizozemí tzv. „Novou hansovní ligu 2.0“ (Nizozemí, Dánsko, Švédsko, Finsko, tři baltské státy, Irsko). Fiskálně konzervativní státy v severní Evropě se přirozeně obávají, že po odchodu Británie ztratí klíčového spojence v zadržování neliberální a fiskálně neodpovědné politiky příznačné pro Francii a jižní křídlo EU. Poslední plány prezidenta Macrona je vyděsily natolik, že pocitily nutnost užší vzájemné spolupráce. Jejich intervence podpořil také Česko a Slovensko.

OBR. 10:

Infrastrukturní projekty Trojmoří. Zdroj: autor, publikováno v GISreportsonline

Žádné ze zmíněných skupin zemí nejsou samy o sobě schopny po odchodu Velké Británie zformovat v EU kvalifikovanou většinou. K ní je potřeba 55 % členských států, v nichž žije celkem 65 %

obyvatel EU. Budou-li ale tyto skupiny vzájemně spolupracovat, mohou vytvářet blokační menšiny. Jedině tak budou po brexitu schopny účinně ovlivňovat unijní agendu.

⁴⁶ Podrobněji viz Vondra, Alexandr: The Regional Integration at the Three Sea Summit, dostupné na: <https://www.gisreportsonline.com/regional-integration-at-the-three-seas-summit,economy,2683,report.html>

6

MACRON A ANTI-MACRON

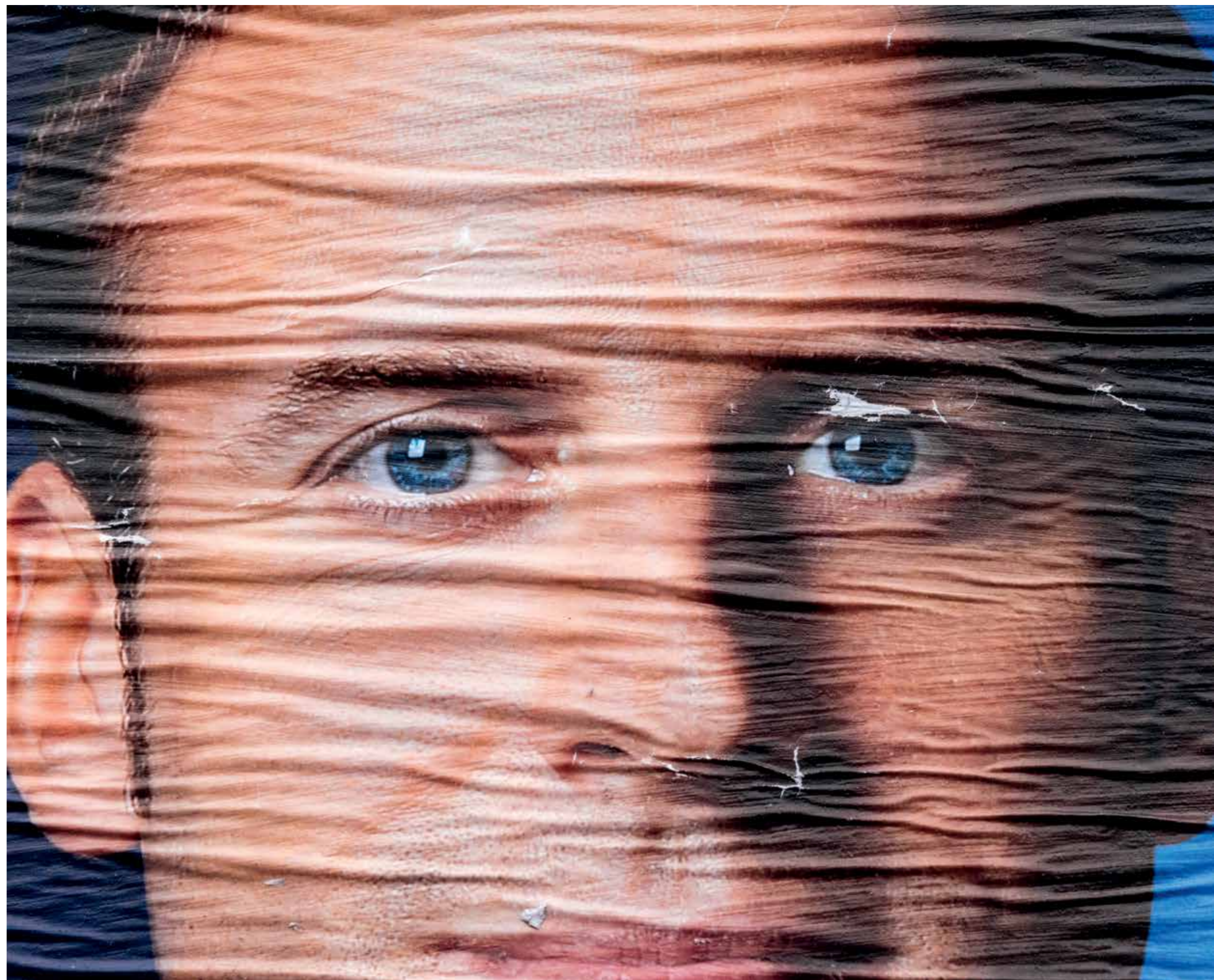
„Nemám žádné nepřekročitelné čáry, dívám se jen na horizonty“ (Emmanuel Macron, francouzský prezident)

Když v květnu 2017 Emmanuel Macron ve volbách jasně porazil Marine Le Penovou a stal se nejmladším francouzským prezidentem v dějinách, zavládlo v zavedených politických kruzích i v evropských mainstreamových médiích nefalšované nadšení. Volba proevropského politika byla balzámem na nervozitu a depresi, která zachvátila EU po hospodářské a migrační krizi, brexitu, volbě Donalda Trumpa v USA a sílícím vlivu populistických formací v Evropě. Všude se psalo, že krizemi unavená německá kancléřka Angela Merkelová konečně dostala dynamického partnera, který s ní postaví EU znovu na nohy.

Macronův domácí politický nástup byl skutečně imponující. Ani ne čtyřicetiletý, charismatický, zdravě vyhlížející a skvěle oblečený mladý muž založil jen rok před volbami úplně nové levicově-liberální a progresivistické hnutí *En Marche!*, které se na první pohled vymykalo ze zavedených forem francouzské politiky. Stal se okamžitě miláčkem médií a s přehledem vyhrál jak prezidentské, tak na ně navazující parlamentní volby. Dostal tak nutnou většinu k provedení potřebných reforem, nebo – jak sám ve volební kampani sliboval – k „odblokování Francie“. Minulost investičního bankéře i pověst ekonomicky liberálního ministra, který pro nesouhlas se socialistickým rozhazováním sám rezignoval na místo ve vládě v éře prezidenta Hollanda, slibovaly, že to s reformami myslí vážně.

Stejně razantní byl i jeho prezidentský vstup do evropské politiky. V září 2017 zformuloval své strategické záměry v projevu na pařížské Sorbonně.⁴⁷ S plány a vizemi opravdu nešetřil. Svě vystoupení shrnul citátem uvedeným v úvodu této kapitoly. Prohlásil, že budoucí

47 <http://international.blogs.ouest-france.fr/archive/2017/09/29/macron-sorbonne-verbatim-europe-18583.html>

EU vidí jako „suverénní stát“, který musí mít „společnou strategickou kulturu“ a už se „nesmí spoléhat na USA“, pokud jde o bezpečnost. Navrhl proto posílení společné evropské obrany a reformu imigrační politiky spočívající ve společné azylové politice. Pomineme-li teď otázku, do jaké míry je v dnešní Evropě vůbec průchodná myšlenka přeměnit EU v „superstát“, zůstává klíčovou výzvou, kde na takové ambiciózní cíle, které mají zásadní dopady třeba na vojenské rozpočty, vzít prostředky, když členské státy eurozóny musí dodržovat pravidla fiskální obezřetnosti, a proto většinou ani neplní skromné cíle v rámci NATO (obránné výdaje ve výši 2 % HDP). Macron vychází z přesvědčení (v zásadě správného), že příčinou chronických problémů eurozóny je stávající architektura měnové unie. Navrhl proto komplexní reformu eurozóny s ekonomickou vládou, ministrem financí, harmonizovanými daněmi a společným rozpočtem. De facto by šlo o vytvoření fiskální a transferové unie.

Německá reakce na tyto návrhy byla vlažná a opatrná. Mnoho německých politiků a ekonomů, podporovaných zejména bohatšími státy severního křídla EU, se přirozeně obává, že přistoupením na Macronovy návrhy by na sebe tyto země vzaly zodpovědnost trvale doplácet na chudší jižní státy EU. Německá kancléřka, doma čelící stoupající kritice, proto na francouzské návrhy zprvu reagovala spíše symbolickými ústupky. V zásadě Francii vyzvala, ať nejprve předvede reformní úsilí doma. Macron pochopil, že Němce může přesvědčit k přerozdělovací unii jen tehdy, když si získá jejich důvěru jako reformátor.

Jenže od sorbonnského projevu uplynul rok a Macron po odeslání prvních legislativních změn do parlamentu tvrdě narazil. Muž, který v počátcích prezidentství přirovnal svou funkci k božskému Jupiterovi, se musel sklonit před protestním hnutím žlutých vest, které od podzimu 2018 blokují ulice francouzských měst. Jeho podpora mezi lidmi klesla za jediný rok z rekordně vysokých 61 % na rekordně nízkých 23 %. V zájmu svého politického přežití si vzpomněl na své socialistické začátky a povstalecké nálady uklidňoval slibem, že lidem rozdělí víc veřejných prostředků. To však má své následky. Jestliže v prvním roce vlády se mu podařilo po dlouhé době snížit francouzský rozpočtový deficit pod limitní hranici 3 % požadovanou Paktem stability a růstu, je nyní jasné, že v tomto roce ji překročí. Asi největší radost z toho má Itálie, která tuto hranici odmítá respektovat programově, i když ji Evropská komise vyhrožuje sankcemi. Nyní může Řím poukazovat na dvojí metr Bruselu, protože Macron jako evropský vizionář dostal

od Komise – na rozdíl od italského rebela Salviniho – příslib tolerantního zacházení. Co k tomu dodat? „Odblokování“ Francie se zatím – nikoliv překvapivě – nekoná. „Nepřekročitelné čáry“ Macron nevidí, a proto je neváhá překročit, jde-li mu o přežití.

Na „horizonty“ ale Macron rezignovat nechce. V lednu 2019 podepisuje v Cáchách s německou kancléřkou nový francouzsko-německou pakt. K ceremonii dochází symbolicky přesně 56 let po podpisu Elysejské smlouvy, která položila základ k francouzsko-německému usmíření. Byl to důležitý akt, který ukončil staletou rivalitu mezi dvěma evropskými velmocemi, jež vedla ke dvěma světovým válkám. Cášská smlouva oproti tomu na první pohled a rychlé čtení vypadá spíš jako poselství ujišťující Němce, Francouze i svět, že tu v důsledku očividných rozporů neklíčí nový konflikt. Fakticky totiž smlouva nepřináší nic moc nového. Mnozí ji považují za cenu útěchy pro francouzského prezidenta frustrovaného domácími reformními nezmary.

Podrobnější čtení i způsob dojednávání smlouvy však naznačují, že Francie ani Německo nerezignovaly na myšlenku přetvořit EU v „suverénní“ stát. Závazek vytvořit společnou německo-francouzskou bezpečnostní radu i diskuse o tom, kdo má EU zastupovat v RB OSN, jsou povykočením ke snaze zavést v EU většinové hlasování v zahraničně politických záležitostech, které Německo podporuje. Věty o společné ekonomické zóně se společnými „pravidly“ evokují záměr dohodnout se na daňové harmonizaci. Vypovídající je i volba místa ceremonie. Cáchy se staly v roce 800 sídelním městem Karla Velikého, korunovaného římským císařem. Právě vzpomínka na Karolínskou říši slouží Němcům i Francouzům jako inspirace pro evropské sjednocení. Vloni byl Macron za své vize v Cáchách oceněn cenou Karla Velikého.

Historické analogie ale bývají dvojznačné. Karolínská říše jako celek vydržela jen 46 let, aby pak svým rozdělením založila tisíciletou francouzsko-německou rivalitu. Dvojznačnost nese i symbolika Cách. V roce 1748 byla podepsána jiná Cášská smlouva, která ukončila války o rakouské dědictví. Pro nás je důležitá tím, že jsme v ní definitivně ztratili Slezsko. Frustrace z jeho ztráty dovedla kancléře císařovny Marie Terezie, moravského aristokrata Václava Antonína Kounice, k tzv. diplomatické revoluci. Kounic rezignoval na spojenectví s Anglií, která mu se Slezskem nepomohla, a v roce 1756 uzavřel alianci s Francií, do té doby hlavním rakouským nepřítelem. Prusko v obavě z francouzsko-rakouské dominance reagovalo okamžitě preventivním útokem

proti Rakousku. Tím byla zahájena Sedmiletá válka, první skutečně globální konflikt, který měl zásadní důsledky pro celý svět: přímo vedl k dominantnímu postavení Anglie, k velkému oslabení Francie a k vzestupu Pruska, a nepřímo vyústil do francouzské a americké revoluce včetně vzniku USA.

Úplně jinou historickou analogii se pokusila po brexitu nastínit britská premiérka Theresa Mayová. Jako místo, kde v září 2017 přednesla svou představu o vztahu Británie k Evropě, si zvolila italskou Florencii. V úvodu projevu řekla: „Právě zde, víc než kdekoli jinde, začala renesance – období v dějinách, které inspirovalo příští staletí kreativity a kritického myšlení napříč kontinentem a které mnoha způsoby definovalo to, co po mém soudu znamená být Evropan.“⁴⁸ Britský přístup je od francouzského a německého odlišný. Nikoliv budování centralizované říše, ale svobodná soutěž a flexibilita spolupracujících států, která má předobraz v renesanční Itálii, je cesta, jak Evropě zvýšit inovační potenciál a posílit konkurenceschopnost v globálně propojeném světě.

Macronova imperiální vize Evropy nebude fungovat. Je nerealistická. Je to koncept centralistický, redistributivní, řízený dirigisticky z Bruselu. Bude narážet na odpor uvnitř jednotlivých států EU a bude také narušovat vztahy mezi nimi navzájem. V Evropě není a ještě dlouho nebude zformován jeden společný politický národ, který by lidi emocionálně spojoval napříč kontinentem a udržel je pohromadě i v těžkých dobách. Právě krize ukázala jen slabou schopnost jedněch se obětovat pro druhé. Ano, občany a evropské národy racionálně spojují mnohé sdílené zájmy, které mohou lépe hájit ve společenství EU, než kdyby se o to snažily osamocené jako jednotlivé státy. Právě proto má velký význam EU – s jejím společným trhem a volným pohybem lidí, zboží, služeb a kapitálu – chránit a nedopustit, aby se kvůli nepřiměřeným ambicím některých politických hráčů začala rozpadat.

EU je zvláštní, různorodý a hybridní celek. Každý člen sleduje jiný dominantní zájem. Francouz nebo Španěl vidí sen o znovuoživení dávno ztracené slávy; EU je pro něj šancí restaurovat impérium s globálním vlivem. Angličan chce mít také globální vliv, ale odmítá, aby za něj rozhodoval někdo jiný. Řek nebo Ital vidí šanci, jak si přilepšit na životní úrovni. Holanďan nebo Švéd rád soutěží, ale odmítá hrát morální hazard a nechce, aby si jiní přilepšovali na jeho úkor. Litevec a Polák touží po

ochraně před ruskou expanzí. Němec dost možná hledá ochranu před sebou samotným.

Pro Česko, menší a otevřenou zemi, která se geograficky nachází v pomyslném středu kontinentu, jsou vlastně důležité všechny tyto zájmy. Naši obranu a bezpečnost musíme řešit ve spolupráci s většími státy. Náš blahobyt postavený na proexportní ekonomice potřebuje otevřené a lukrativní trhy. Naše dopravní infrastruktura, která propojuje kontinent, potřebuje investice. Naši studenti, vědci i podnikatelé potřebují mít možnost svobodného pohybu v konkurenčním prostředí. Zkušenosti z minulosti nás vedou k velké obezřetnosti ve vztahu k Rusku. Stejně tak máme životní zájem, aby bylo Německo začleněno do systému mezinárodní spolupráce, které jsme součástí i my.

Czexit je nesmysl. Velmi bychom na něm prodělali. Není ani v české povaze takové dobrodružství rozpoutat. Češi mají staletou zkušenost se soužitím v širším celku. Rakousko-Uhersko bylo také hybridním útvarem *sui generis*. Když se začátkem dvacátého století začalo rozpadat, Češi zůstali jeho loajální součástí až do konce, přestože poměry a své postavení v něm dlouho, tvrdě a často právem kritizovali. Ve vztahu k EU to není a zřejmě nebude jiné.

Umírněná tradice nás však nezabavuje odpovědnosti. Musíme si v EU aktivně hledat spojení, zejména mezi zeměmi, které s námi sdílejí postoj, že překotná integrace naráží na své limity a ohrožuje EU jako celek, nebo že cílené oslabování transatlantické vazby je pro Evropu riskantní a nežádoucí. Poroste význam spolupráce zejména v severojižní ose. S visegradskými státy a Rakouskem nás pojí společná historie a geografie, bezpečnostní zájmy, kulturní tradice a nechuť k politickému progresivismu. Se severskými státy a Německem máme společný zájem na volném obchodu a zodpovědné ekonomické politice. Polsko a Itálie mají v severojižní ose klíčové postavení.

Úspěšná, prosperující a bezpečná EU je v našem vitálním zájmu. Její dnešní stav není uspokojivý. Vykazuje strukturální nedostatky a prochází krizí důvěry. Strmě se rozevírají nůžky mezi tzv. elitou, která se v byrokratické džungli cítí jako ryba ve vodě, a většinou ostatních, kteří ji přestávají rozumět. EU potřebuje reformu. Jejím výsledkem ale musí být EU, která se nestane svěřací kazajkou, v níž se budou lidé dusit, ale trampolínou, která umožní evropským národům svobodný a úspěšný rozvoj.

48 <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-florence-speech-a-new-era-of-cooperation-and-partnership-between-the-uk-and-the-eu>

www.europeanreform.org
Follow us @europeanreform